

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ

3.1. Προκόπι (Αχμέτ Αγά)⁵⁵⁹ (1830-1922)

Το 1830 η Εύβοια περιελήφθη στα όρια του ελληνικού κράτους, υπό τον όρο της οικονομικής αποζημίωσης των Τούρκων ιδιοκτητών, και ουσιαστικά τότε ξεκινά η μεγάλη περιπέτεια του ιδιοκτησιακού προβλήματος⁵⁶⁰ για την ευρύτερη περιοχή. Ο Καποδίστριας αδυνατώντας να εξεύρει χρήματα για την εξαγορά της συστήνει επιτροπές στη Χαλκίδα για τη λύση του ακανθώδους προβλήματος.

Οι Τούρκοι μπέηδες, οι οποίοι χρίστηκαν ιδιοκτήτες των εδαφών μετά την κατάργηση της δυναστείας του Αλή Πασά από το Σουλτάνο, είχαν την πρόθεση να πουλήσουν⁵⁶¹ την Εύβοια όσο όσο. Στην πλειστηριακή διαδικασία πώλησης οι κάτοικοι της Βόρειας Εύβοιας βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση, καθώς είχαν να αντιμετωπίσουν έμπειρους και ισχυρούς ανταγωνιστές, οι οποίοι δεν ήταν άλλοι από τους Έλληνες κεφαλαιούχους και ξένους ευνοούμενους του ελληνικού κράτους.

Οι τελευταίοι, μάλιστα, κυρίως μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια και την εγκαθίδρυση της Βαυαροκρατίας, είχαν αποκτήσει ιδιαίτερα προνόμια στο νέο ελληνικό κράτος, με αποτέλεσμα τουλάχιστον να γίνουν οι καλύτεροι πελάτες των Τούρκων.

Στην περίπτωση του Προκοπίου (Αχμέτ Αγά) και ενώ οι κάτοικοί του προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν το απαραίτητο ποσό για να αγοράσουν τη γη τους, πηγαينوέρχονταν στην Ελλάδα για διαφορετικούς λόγους αρκετοί ξένοι τυχοδιώκτες, πολιτικοί, σύμβουλοι και διπλωματικοί παράγοντες. Μεταξύ αυτών ο Φέλεμπεργκ (Emanuel von Fellenberg)⁵⁶², ο Κάρλ Μύλλερ⁵⁶³ (Karl Müller-γαμπρός του προηγούμενου)

⁵⁵⁹ Η Κοινότητα Αχμέτ Αγά του Δήμου Κηρέως (Β.Δ. 11-8-1912, Φ.Ε.Κ.: Α 245/1912) μετονομάστηκε σε Κοινότητα Προκοπίου το 1927 (Δ. 4-11-1927, Φ.Ε.Κ.: Α 306).

⁵⁶⁰ Οι πληροφορίες λαμβάνονται από το βιβλίο: Καλέμης, Αλέξανδρος, *Ο Κηρέας της Εύβοιας*, εκδόσεις Κίνητρο, Αθήνα, 2001.

⁵⁶¹ Ο.π., σελ. 70, 212.

⁵⁶² Ο Emanuel Von Fellenberg (1771-1844), έντονα αμφιλεγόμενο πρόσωπο με πολλούς σοβαρούς θαυμαστές αλλά και επικίνδυνους εχθρούς, επινόησε και εφάρμοσε αρχικά στη σχολή του, την οποία ίδρυσε στο Hofwyl της Ελβετίας, ένα εμπνευσμένο και ιδανικό για τις περιστάσεις εκείνης της εποχής εκπαιδευτικό σύστημα. Κατόρθωσε, ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το εκπαιδευτήριο του να αποκτήσει διεθνή φήμη για τους γιούς των πλουσιότερων, αλλά να περιλαμβάνει και μια σχολή για τους φτωχούς και ένα αγροτικό

και ο εξάδελφος του Λόρδου Βύρωνα, Έντουαρντ Χένρυ Νόελ⁵⁶⁴ (Edward Noel). Ο τελευταίος από το 1832 έγινε επίσημα και ο νέος ιδιοκτήτης της περιοχής, αφού και ο ίδιος ο Καποδίστριας⁵⁶⁵ φαίνεται ότι ήταν αρωγός των επιδιώξεών του. Ίσως, στις προθέσεις του Κυβερνήτη της Ελλάδος ήταν η πειραματική εφαρμογή στην περιοχή των συστημάτων Φέλεμπεργκ και η διαμόρφωση ενός μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο μετά θα υιοθετούνταν για όλη την επικράτεια.

Μετά το 1841 εμφανίζεται πια σαν συνιδιοκτήτης και ο Κάρλ Μύλλερ (Ελβετός κεφαλαιούχος και τραπεζίτης), ο οποίος πιστός στις αρχές Φέλεμπεργκ περί πλήρους εκμετάλλευσης του εδάφους, είναι ο πρώτος που στέλνει στην Ελβετία δείγματα του ορυκτού πλούτου της περιοχής για εξέταση⁵⁶⁶.

Αυτό συμβαίνει το 1842, όταν οι «χερσαίες εργασίες»⁵⁶⁷ του Μύλλερ οδήγησαν σε πολύ συναρπαστικές ανακαλύψεις. Με τη βοήθεια ενός Γερμανού μεταλλειολόγου, οι λευκές στοιβάδες στην περιοχή εξερευνήθηκαν και αναγνωρίστηκαν ως κοιτάσματα «ασπρόλιθου». Το περίφημο ορυκτό εντοπίστηκε, αρχικά, στην περιοχή του Γερορέμ(μ)ατος, όπου ο Müller φιλοτέχνησε λεπτομερή σχέδια των διαφόρων στοιβάδων και σημείωσε την ποιότητα του «ασπρόλιθου», τον οποίο μπορούσαν να εκμεταλευτούν αργότερα. Πολύ καλής ποιότητας ορυκτό είχε βρεθεί είτε σε αποστρογγυλωμένους φωλοειδείς (πατατοειδείς) σχηματισμούς είτε σε μάζες σώματος είτε στις φλέβες μέσα στα θραύσματα ή μέσα στις ζώνες της ελικοειδούς σειράς στρωμάτων και πετρωμάτων.

σχολείο που δίδασκε καινούργιες μεθόδους καλλιέργειας: «Από τη μια πλευρά η γη που θα φυτευθεί θα πρέπει να περιέχει μίγμα από άργιλο, χαλίκι, ασβέστη και χώμα. Η γη πρέπει να είναι οργωμένη και να περιέχει ορυκτά. Αντί της καλλιέργειας τριών χωραφιών καθιέρωσε εκείνη των τεσσάρων». Περισσότερες πληροφορίες, βλ. Guggisberg Kurt, *Philip Emanuel von Fellenberg und sein Erziehungstaat I-II*, 1953 και Καλέμης, ό.π., σελ. 213-214.

⁵⁶³ Ο Karl (Friedrich Rudolf) von Müller γεννήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1810 στην Καλκούτα. Η οικογένειά του και οι φίλοι του τον ονόμασαν Charles. Το 1848 αναφέρεται σε κατάλογο ενόρκων κατοίκων του Δήμου Κηρονηλέων με την επαγγελματική ιδιότητα του κτηματία και με ετήσιο εισόδημα 5.500 δρχ. (Θεσμός των ενόρκων: πρωτοεφαρμόστηκε στην Ελλάδα το 1834 και ενσαρκώνει την άμεση συμμετοχή του λαού στην απονομή της δικαιοσύνης. Για να γίνει κάποιος πολίτης ένορκος, έπρεπε να έχει ορισμένα προσόντα μεταξύ των οποίων να κατέχει περιουσία. Ο κατάλογος οριζόταν από το Νομάρχη, τον Οικονομικό έφορο, τον Ειρηνοδίκη και το Δήμαρχο). Βλ. Βέττας, Κωστής, *Μαντουδί*, Εκδόσεις Δανιά, Αθήνα 1991, σελ. 68.

⁵⁶⁴ Καλέμης, ό.π., σελ. 216-217.

⁵⁶⁵ Ο Emanuel Von Fellenberg είχε σχέσεις με τον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος ήταν πρεσβευτής της Ρωσίας στην Ελβετία, πριν τον εκλέξουν το 1827 Κυβερνήτη της Ελλάδας. Αυτές οι σχέσεις έγιναν η αιτία να ιδρυθεί στο καινούργιο κράτος ένα εκπαιδευτήριο (Ορφανοτροφείο στην Αίγινα, στις 6 Απριλίου 1829) κατά τα πρότυπα του Hofwyl (Reber k., «Γράμματα από το Αχμέτ Αγά», ΑΕΜ ΛΓ', 1998-2000, σελ. 92). Για τη σχέση του Fellenberg με τον Ιωάννη Καποδίστρια, βλ. Κούκκου, Ε.-Παύλωφ. Ε., *Ιωάννης Καποδίστριας, Ανέκδοτη αλληλογραφία με τους Philippe-Emanuel de Fellenberg, Rudolf-Abraham de Schiferli 1814-1827*, Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων, Κέρκυρα 1996 (Β' έκδοση, Αθήνα 1999).

⁵⁶⁶ Καλέμης, Α., ό.π., σελ. 166.

⁵⁶⁷ Noel-Bäker, Barbro, *Μια Νήσος στην Ελλάδα (οι Noel-Bäker στην Εύβοια)*, Οι εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 2003, σελ. 108.

Το ορυχείο του Γερορέμ(μ)ατος⁵⁶⁸ περιείχε τέσσερα διαφορετικά στρώματα και ποιότητες λευκόλιθου. Το καλύτερο στρώμα που βρέθηκε θα εξορυσσόταν για να χρησιμοποιηθεί στην υαλουργία⁵⁶⁹. Όπου οι πλούσιες, λευκές φλέβες ήταν ορατές, αποδεικνυόταν ευκολότερο να εξαγάγουν το ορυκτό από την επιφάνεια, όπως στην περίπτωση της λεκάνης του Κηρέα, όπου βρίσκεται το Παρασκευόρεμ(μ)α.

Σχεδόν δεν είχαν ακόμα συνειδητοποιήσει τι θησαυρός ήταν θαμμένος κάτω από τα δάση τους και υποπτευόμενοι της αξίας της ανακάλυψής τους φρόντιζαν να την κρατήσουν κρυφή⁵⁷⁰.

Στις αρχές του 1845 ο Müller είχε ήδη στείλει δεκαπέντε τόνους «ασπρόλιθο» στον οίκο Chance Bross στο Birmingham και ανακοίνωνε σε επιστολή προς τον Edward Noel, ο οποίος βρισκόταν στο Λονδίνο: «*Αν κλείσεις συμφωνία όπως σου προτείνω, θα είναι μια επιτυχία μοναδική που θα εκπληρώνει και τις πιο αισιόδοξες προσδοκίες μας και θα μοιάζει περισσότερο με τις ιστορίες του Pizarro, παρά με την πραγματικότητα. Υπάρχουν τεράστια αποθέματα σε μικρή απόσταση από την κοιλάδα πίσω απ το παλιό χωριό. Το πέτρωμα, αφού ανατίναξα δεκαπέντε τόνους βράχο, είναι τουλάχιστον πενήντα πόδια σε πλάτος, περισσότερο από εκατό πόδια σε ύψος και ποιος ξέρει πόσο βαθύ; Αν το εξορύξουμε, θα έχουμε πολύ μεγαλύτερες ποσότητες στην κορυφή της κοιλάδας κάτω από το ψηλότερο σημείο. Τα έξοδα για την κατασκευή ενός δρόμου μέχρι το πρώτο λατομείο θα είναι μηδαμινά. Τον περασμένο χειμώνα ανακάλυψα τόσες πολλές λευκές πέτρες στη χαράδρα, που ακολουθώντας τις ως την κοιτίδα τους βρήκα ανεξάντλητες ποσότητες που μπορούν να σκαφτούν ή να εξορυχθούν πολύ εύκολα από τις πλευρές του βουνού που, σημειώνω είναι παρά πολύ απόκρημνες*»⁵⁷¹.

Μόλις το ορυκτό εξορύχθηκε, το ερώτημα που προέκυψε ήταν σε ποιο λιμάνι⁵⁷² θα έπρεπε να αποσταλεί και που θα έπρεπε να έχουν την αποθήκη τους. Συμφωνήθηκε ότι η Σμύρνη θα ήταν η πιο κατάλληλη για τα φορτία μαγνησίου, απ' ότι το λιμάνι του Πειραιά, όπου ελλόχευε ο κίνδυνος της πρόσθετης κρατικής φορολόγησης. Τα έξοδα μεταφοράς του εμπορεύματος ήταν δέκα δραχμές ο τόνος, όμως οι κίνδυνοι αυτού του εγχειρήματος ήταν

⁵⁶⁸ Ακόμα και σήμερα, που ο επιφανειακός λευκόλιθος έχει εξαντληθεί, τα μεταλλεύματα του Γερορέμ(μ)ατος (εξορυκτικός χώρος μεταξύ Μαντουδίου και Προκοπίου) εξορύσσονται από τις σήραγγες που είχαν διανοιχθεί την εποχή του Müller.

⁵⁶⁹ Το ανθρακικό μαγνήσιο, όταν καίγεται στον κλίβανο και μετατρέπεται σε σκόνη, χρησιμοποιείται στα πυρότουβλα, τα οποία αντέχουν σε εξαιρετικά υψηλές θερμοκρασίες. Τα τούβλα αυτά είναι ιδανικά ως υλικό εσωτερικής επένδυσης των κλιβάνων, ώστε να διατηρούν την απαιτούμενη θερμότητα για ειδικές οπτήσεις.

⁵⁷⁰ Ο.π., σελ. 108.

⁵⁷¹ Ο.π., σελ. 191.

⁵⁷² Δεδομένου ότι, επειδή δεν υπήρχε νόμος για τις εξορύξεις στην Ελλάδα στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των Müller και Noel στην περιοχή, οι τελευταίοι συνέχιζαν να εξορύσσουν ανθρακικό μαγνήσιο και να το εξάγουν οπουδήποτε υπήρχε κατάλληλη αγορά, βλ. ό.π.

πολλοί. Υπολόγισαν ότι το κόστος για την εξαγωγή του μαγνησίου θα ανερχόταν σε δέκα δραχμές, συμπεριλαμβανομένης και της δυναμίτιδας, της μεταφοράς στη θάλασσα, του φόρου εξαγωγής και των άλλων εξόδων, όπως του δικαιώματος για την αποθήκευση και το «λάδωμα» για τη δουλειά, καθώς και η κατασκευή του δρόμου στο Κυμάσι διαμέσου των εκτάσεων του Βουδούρη, αν έκριναν ότι αυτό θα ήταν πιο συμφέρον απ' το να μεταφέρουν το μέταλλευμα στο Πελέκι. Θα έπρεπε, επίσης, να χτίσουν κτήρια για τους εργάτες στο λατομείο και κοντά στη θάλασσα. Υπολογίζοντας τα έξοδά τους, κανόνισαν να προτείνουν ως τιμή στους αδερφούς Chance τριάντα σελίνια τον τόνο, καθώς και δύο σελίνια ως εγγύηση για το παζάρεμα, «επειδή όλοι οι έμποροι παζαρεύουν»⁵⁷³.

Ο Müller σκεφτόταν, επίσης, να αποκτήσουν ένα δικό τους πλοιάριο για τη μεταφορά στη Σμύρνη. Τα έξοδά του εύκολα μπορούσαν να αποσβεστούν και θα το διεύθυναν οι ίδιοι, σε αντιδιαστολή με τα νοικιασμένα πλοιάρια, τα οποία δημιουργούσαν μεγάλους μπελάδες και ενοχλήσεις, λόγω της κακής θέσης του λιμανιού. Υπήρχε, παρ' όλα αυτά, ο κίνδυνος, ότι η Κυβέρνηση θα παρεμπόδιζε την εξαγωγή μεταλλευμάτων της ή θα επέβαλε τόσο υψηλό φόρο, που θα καθιστούσε αδύνατη την τήρηση των δεσμεύσεων τους⁵⁷⁴.

Τελικά, το συμβόλαιο ορίστηκε ότι οι αδερφοί Chance θα έπαιρναν ετησίως μια ελάχιστη προμήθεια για χίλιους τόνους, που θα πληρωνόταν με την παράδοση. Θα ήταν οι αποκλειστικοί προμηθευτές στην Αγγλία. Δεν είναι σαφές, όμως, εάν οι αδερφοί Chance, θα χρησιμοποιούσαν τον «ασπρόλιθο» για υαλουργία, κεραμική ή για στιλβωτήρια⁵⁷⁵.

Ο «ασπρόλιθος» της Εύβοιας ήταν πολύ καλής ποιότητας. Το λευκό μέταλλευμα, το ανθρακικό μαγνήσιο, χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή πυρίμαχων πλίνθων για την επένδυση των ατσάλινων κλιβάνων. Ο Sir Timmins Chance το έκρινε κατάλληλο για χρήση στις υαλουργικές του επιχειρήσεις στο Birmingham, όπου εργαζόταν για τη βελτίωση των διοπτρικών συσκευών των φάρων. Οι πλίνθοι από «ασπρόλιθο» ήταν ιδανικοί για την εσωτερική επένδυση των γυάλινων κλιβάνων, ώστε να διατηρούν τις υψηλότερες θερμοκρασίες που απαιτούνταν για την κατασκευή φακών, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν στους φάρους⁵⁷⁶.

Ο Müller προέτρεψε τον Noel να κλείσει τιμή στα εικοσιοκτώ σελίνια ή στα τριάντα, συστήνοντάς του, όμως, να πιέσει για τριάντα. Δεν φαινόταν να έχει ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στις εμπορικές ικανότητες του Noel για να τον αφήσει να συντάξει αυτό το

⁵⁷³ Ο.π., σελ.192.

⁵⁷⁴ Ο.π.

⁵⁷⁵ Ο.π.

⁵⁷⁶ Ο.π., σελ. 193.

συμβόλαιο και ήθελε κι ο ίδιος να συμμετέχει στην τελική απόφαση, οπότε πήγε να συναντήσει τον Noel στην Αγγλία. Επειδή ήταν προσεκτικός άνθρωπος, επιζητούσε, επίσης, να λάβει ορισμένες χρήσιμες συμβουλές. Υπήρχαν τόσα πράγματα, τα οποία έπρεπε να συζητηθούν και να διευθετηθούν, που ήταν αδύνατο να γίνει αυτό με επιστολές, κι ο ίδιος ήταν πρόθυμος να πληρώσει τα έξοδα του ταξιδιού, τα οποία θεωρούσε μηδαμινά σε σχέση με τη σπουδαιότητα της δουλειάς⁵⁷⁷.

Στις αρχές, λοιπόν, του 1846 ο Müller πήγε στην Αγγλία, για να συννενοηθεί με το Noel και να κανονίσει το συμβόλαιο για την υπόθεση του μαγνησίου. Η συμφωνία, τελικά, ολοκληρώθηκε και ο Sir Timmins Chance, ο εφευρέτης και κατασκευαστής των διοπτρικών καθρεπτών για τους φάρους, έκανε την πρώτη παραγγελία του «ασπρόλιθου» για το εξωτερικό⁵⁷⁸.

Ο χειμώνας του 1846 ήταν πολύ δύσκολος. Το χιόνι κράτησε πολλές εβδομάδες και το χωριό αποκόπηκε από τον υπόλοιπο κόσμο. Ο Müller ανυπομονούσε να ξεκινήσει τη δουλειά στα ορυχεία, αλλά για διάφορους λόγους η εξαγωγή του μαγνησίου παρέμενε ασταθής και περιορισμένη, παρόλο που υποσχόταν πολλά για το μέλλον⁵⁷⁹. Οι όποιες εξορυκτικές δραστηριότητες είχαν αναπτυχθεί σταμάτησαν το φθινόπωρο του 1847 και όλοι οι εργάτες απολύθηκαν. Αιτία η απαγόρευση⁵⁸⁰ της πυρίτιδας που χρησιμοποιούνταν στις ανατινάξεις.

Η αξιοποίηση, όμως, του «ασπρόλιθου» απαιτούσε την επένδυση μεγάλου κεφαλαίου, που δεν θα απέδιδε άμεσα κέρδη. Έπρεπε να απλωθούν στενές σιδηροτροχιές, πάνω στις οποίες τα βαγονέτα θα μετέφεραν το ορυκτό υλικό. Η καλύτερη ποιότητα ορυκτού βρισκόταν στην κορυφή. Έτσι έκαναν επιφανειακές εξορύξεις, αλλά έπρεπε να ανοιχτούν γαλαρίες, για να εξάγονται και τα δεύτερης ποιότητας ορυκτά, τα οποία βρίσκονταν πιο βαθιά. Η πυρίτιδα, όμως, ήταν αναγκαία για τις ανατινάξεις. Η δουλειά στα

⁵⁷⁷ Ο.π., σελ. 193

⁵⁷⁸ Ο.π.

⁵⁷⁹ Ο.π.

⁵⁸⁰ Οι πολιτικές αναταραχές στην Ελλάδα συχνά ανέτρεπαν τις οποιοσδήποτε θετικές και εποικοδομητικές δραστηριότητες. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Νικόλαου Κριεζώτη, στα τέλη της δεκαετίας του 1840, εκδόθηκε διάταγμα που, εύλογα, απαγόρευε την εισαγωγή πυρίτιδας στο νησί. Αυτός έπαιξε σημαντικό ρόλο στην απελευθέρωση της Εύβοιας στα χρόνια του 1821. Μετά, όμως, δεν ασχολήθηκε με την επίσημη πολιτική, όπως οι άλλοι Έλληνες του απελευθερωτικού αγώνα, αλλά αφιερώθηκε στην αντίσταση κατά του βαναρικού καθεστώτος. Το 1843 εισέβαλε με τις άτακτες ομάδες του και πλιατσικολογούσε στην Εύβοια, με σκοπό να διώξει και τις βαναρικές δυνάμεις, οι οποίες έδρευαν εκεί. Φαίνεται ότι δεν κούρσεψε μόνο τους ξένους κατά τον τούρκικο τρόπο, αλλά και τους ντόπιους, αφού οι άνθρωποι εγκατέλειπαν τα χωριά τους, για να κρυφτούν στα δάση. Βλ. ό.π. σελ. 400 και Reber k., ό.π., σελ. 99.

ορυχεία ήταν πάντοτε ασταθής και η εξαγωγή του ασπρόλιθου ήταν αργή, παρόλο που υποσχόταν πολλά στο μέλλον⁵⁸¹.

Σταδιακά οι απαγορεύσεις υποχώρησαν και οι εξορύξεις ξανάρχισαν. Έπρεπε να περάσουν ένα με δύο χρόνια ακόμα, προτού οι δουλειές αρχίσουν να αναπτύσσονται και όλες οι δαπάνες για τις δραστηριότητες του ορυχείου να αποσβεστούν.

Για τις επόμενες δεκαετίες η γεωργία και η δασοκομία δεν θα αποτελούσαν πια τις κύριες δραστηριότητες στην περιοχή. Η εξόρυξη που είχε αρχίσει, απασχολώντας αρχικά είκοσι περίπου εργάτες, αργότερα εντατικοποιήθηκε. Το μεροκάματο⁵⁸² αντιστοιχούσε σε πολλές ώρες σκληρής δουλειάς, το χειμώνα μέχρι και εννιά ώρες και το καλοκαίρι από την ανατολή του ήλιου ως τη δύση του⁵⁸³.

Ο «ασπρόλιθος» φορτωνόταν πάνω σε βοϊδάμαξες και μεταφερόταν στο Πελέκι (στη θέση «Μαγαζί»), την αρχαία Κήρινθο, όπου οι Noel και Müller είχαν χτίσει την αποθήκη τους, ένα κτίσμα που αρχικά είχε κτιστεί για τη φύλαξη των σιτηρών. Από κει φορτωνόταν σε καλάθια μέσα στα πλοία, τα οποία περίμεναν στο μικρό λιμάνι από κάτω, που τώρα έχει μπαζωθεί από τον Ποταμό Βούδουρο, ο οποίος εκβάλλει στο Αιγαίο Πέλαγος. Ο γείτονας, Βασίλης Βουδούρης, ο οποίος διατηρούσε τα δικαιώματα του «ασπρόλιθου» στην περιοχή του Μαντουδίου, μετέφερε τα δικά του ορυκτά από το μικρό λιμάνι στο Κυμάσι, όπου φορτώνονταν⁵⁸⁴ πάνω σε μαούνες, οι οποίες στη συνέχεια μετέφεραν το υλικό στα αγκυροβολημένα στον κόλπο πλοία.

Με την ανακάλυψη και εκμετάλλευση του μαγνησίτη ο Müller ουσιαστικά εγκαινιάζει την ίδρυση του συγκεκριμένου βιομηχανικού κλάδου στην Ελλάδα, διαμορφώνει νέες, στενότερες σχέσεις με την Ελβετία⁵⁸⁵ και πυροδοτεί την

⁵⁸¹ Noel-Bäker, Barbro, ό.π., σελ. 400.

⁵⁸² Το 1894 ασκήθηκε από την Κυβέρνηση οικονομικός έλεγχος και στη συνέχεια οι συνθήκες εργασίας βελτιώθηκαν βλ. ό.π., σελ. 401.

⁵⁸³ Ό.π.

⁵⁸⁴ Αυτή ήταν η μέθοδος που ακολουθούνταν για πολλά χρόνια, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν κατασκευάστηκε μια αποβάθρα, από την οποία μπορούσε να φορτώνεται ο «ασπρόλιθος» κατευθείαν πάνω στα πλοία, βλ. ό.π.

⁵⁸⁵ Η μονιμοποίηση της παρουσίας ελβετικών επιχειρήσεων ή της εκπροσώπησης των επενδύσεών τους στην Βόρεια Εύβοια, μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αποδεικνύεται ακόμα και από μια σειρά γεγονότων. Όπως μας πληροφορεί ο Μπελλάρας, ό.π., σελ.195: «Τω 1895-1896 ομάς Γερμανών και Ελβετών κατά το πλείστον κεφαλαιούχων, έθηκε εις την παρά το Ελύμιον παραλιακήν θέσιν Κατούνια τας βάσεις μεγάλης εγκαταστάσεως και αξίας εκατομμυρίων, διαρκεσάσης δύο περίπου έτη». Πιθανολογούμε ότι σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της επιχειρηματικής αυτής προσπάθειας, άγνωστο με ποια επωνυμία, έπαιξε ο Ιάκωβος Στάιγγερ (Steiger). Ο τελευταίος διαμένοντας στη Λίμνη πρέπει να τροφοδοτούσε με εκλεκτό λευκόλιθο τα εργοστάσια «Euböolithwerke» στη Ζυρίχη, τα οποία, μετά την ίδρυσή τους το 1898 από το Γάλλο Emil Sequin, κατασκεύαζαν με τη βοήθεια του μαγνησίτη το λεγόμενο «Sorel Zement», βλ. Reber, ό.π., σελ. 103.

Ο Ιάκωβος Στάιγγερ, εξάλλου, φέρεται να εκμισθώνει τα μεταλλεία της Κοινότητας Λίμνης με το συμβόλαιο υπ. αριθ. 332, της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1897, για χρονική διάρκεια 50 χρόνων. Όμως, ο ενοικιαστής δεν εργάστηκε καθόλου, γιατί, αφού χρεωκόπησε, αναχώρησε για το εξωτερικό, όπου και πέθανε μετά από λίγο, (βλ. ΤΑΛ, *Μεταλλεία-Ορυχεία 1911-1914*. Πρακτικόν του Συμβουλίου της Κοινότητος Λίμνης. Λίμνη 1

δραστηριοποίηση και άλλων ενδιαφερόμενων στην περιοχή. Σε επιστολή⁵⁸⁶ του προς τον Noel, στις 17 Φεβρουαρίου 1848, αναφέρει: «η επιχείρησή μας με τον λίθο άφησε εποχή στην Ελλάδα. Δύο εταιρίες άρχισαν τελευταία να ψάχνουν για μαγνησίτη...η μια από αυτές είναι η Rothwell από τη Σμόρνη...η οποία εκμεταλλεύεται το κτήμα Βουδούρη στον Κόλπο Κυμάσι έξω από τις φλέβες και τους βράχους, κοντά στη θάλασσα. Αυτό είναι, νομίζω, μια τέλεια αποτυχία, γιατί εκεί υπάρχει πολύ λίγο υλικό και το σκάψιμο έχει πολλά έξοδα. Η άλλη εταιρία θα εκμεταλλευθεί τους βράχους κοντά στον Αρχάγγελο που περιέχουν μαγνησίτη. Εκεί υπάρχει πολύς λίθος, αλλά η μεταφορά του στην παραλία της Λίμνης⁵⁸⁷, πάνω από τα βουνά, θα είναι μια πολύ ακριβή επιχείρηση».

Μετά το θάνατο του Νόελ το 1879 ο γιός του, Φράνκ Νόελ, διεύρυνε την περιουσία του⁵⁸⁸, αφού, και μετά το θάνατο του Μύλλερ το 1884, αγόρασε από τη σύζυγό του και κόρη του Φέλεμπεργκ το μερίδιο του Ελβετού αντί του ποσού των 200.000 χρυσών δραχμών. Την επόμενη χρονιά εισέπραξε το ίδιο ακριβώς ποσό, πουλώντας μόνο 1.000 στρέμματα και τα δικαιώματα εξόρυξης μεταλλευμάτων στην «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» (δικαιοπάροχός της, αρκετά χρόνια αργότερα, η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» του Σκαλιστήρη). Την ίδια αυτή περίοδο (1887-1890) ο Νόελ αγόρασε και την περιοχή της παλιάς Φαράκλας, διευρύνοντας την τεράστια περιουσία του, κάτι που αντέβαινε τη γενικότερη τάση συρρίκνωσης των μεγάλων ιδιοκτησιών στην περιοχή προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα.

Στον 20^ό αιώνα στην οικογένεια των ιδιοκτητών της περιοχής προστέθηκε το όνομα Μπαίκερ, αφού η θυγατέρα του Φράνκ Νόελ, Ειρήνη, παντρεύεται τον Άγγλο ευγενή και βουλευτή του εργατικού κόμματος Φίλιπ Μπαίκερ (ο γάμος έγινε το 1915, ενώ 4 χρόνια

Ιουλίου 1915). Στο συγκεκριμένο έγγραφο ο ίδιος αναφέρεται ως κάτοικος Λονδίνου και επισημαίνεται ότι από αυτόν «συνέστη η Αγγλοελληνική Εταιρεία λευκόλιθου». Βέβαια, η τελευταία πληροφορία ελέγχεται για την ορθότητά της, αφού βεβαιωμένα ο Ιάκωβος Σταίγγερ συμμετέχει μεν, ως διαχειριστής της εταιρείας «Petrifite Limited», στην υπογραφή του συμβολαίου υπ. αριθ. 963/23 Σεπτεμβρίου 1896 με τη Μονή Γαλατάκη, αλλά πιθανόν, λόγω του θανάτου του είναι ο γιός του, Γουλιέλμος Σταίγγερ, αυτός που θα συσχετιστεί με τη δραστηριότητα της διάδοχης «Αγγλοελληνικής Εταιρείας», της οποίας επί σειρά ετών διετέλεσε διευθυντής της.

⁵⁸⁶ Reber, ό.π., σελ. 103.

⁵⁸⁷ Η επιβεβαίωση της δεύτερης μεταλλευτικής δραστηριοποίησης διασώζεται, πιθανόν, στη μνήμη υπέργηρων μεταλλωρύχων, οι οποίοι κάνουν λόγο για μεταφορά λευκόλιθου στην περιοχή Βρυσούλα του Βόρειου Ευβοϊκού Κόλπου, 4 χιλιόμετρα ανατολικά της Λίμνης, από όπου με ιστιοφόρα πλοία μεταφερόταν στο εξωτερικό. Υπολείμματα αυτού του λευκόλιθου καλύπτουν σημαντικό μέρος της παραλίας. Τμήματα του ελικοειδούς καρδόρομου στις πλαγιές των βουνών σώζονται ακόμη και σήμερα, καθώς και μια πέτρινη γέφυρα στη θέση «Ακόνες», την οποία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα επισκεύασαν και χρησιμοποίησαν οι Άγγλοι ιδιοκτήτες της «Anglogreek». (Βλ. Φαφούτης Γιάννης: «Οι μεταλλευτικές εγκαταστάσεις επεξεργασίας λευκόλιθου της εταιρείας «Anglo-Greek» στη θέση Κατούνια του βόρειου Ευβοϊκού κόλπου», Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: *Ιστορικά Μεταλλεία στο Αιγαίο 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας* (Μήλος 3-5 Οκτωβρίου 2003), Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα Ιούλιος 2005).

⁵⁸⁸ Καλέμη, ό.π., σελ. 221- 222.

αργότερα, το 1919, πέθανε ο Φράνκ Νόελ). Το κτήμα του Αχμέτ Αγά δόθηκε προίκα στον Άγγλο επιφανή και το τεράστιο κτήμα γίνεται πια γνωστό με το όνομα «το τσιφλίκι του Νόελ-Μπαίκερ».

Αναμφίβολα, οι οικογένειες Von Müller και Noel-Bäker έχουν διαμορφώσει αποφασιστικά, μαζί με άλλους⁵⁸⁹, την οικονομική ανάπτυξη της Βόρειας Εύβοιας το 19^ο αιώνα. Ιδίως ο Karl Müller συνετέλεσε με την ανακάλυψη των κοιτασμάτων μαγνησίτη στην οικονομική αναβάθμιση της περιοχής, αφού, μέχρι και σήμερα, ο συγκεκριμένος βιομηχανικός κλάδος είναι από τους σημαντικότερους του νησιού.

Αν και σήμερα ακόμα Έλληνες ιστορικοί επικρίνουν σκληρά του ξένους κτηματίες της Εύβοιας του 19^{ου} αιώνα, ίσως η αντικατάσταση των Τούρκων φεουδαρχών από αλλοδαπούς και ιδίως Ελβετούς αποίκους έφερε και μια πρόοδο στην περιοχή. Το ελληνικό κράτος, βέβαια, δοκίμασε επανειλημμένα να απαλλοτριώσει τους ξένους μεγαλοκτηματίες κατά το 19^ο αιώνα, αλλά οι απόπειρες αυτές με περιορισμένη δυναμική δεν ενόχλησαν τους ξένους αποίκους. Μόνο μετά τη μεγάλη καταστροφή της Σμύρνης, το 1922, τα κτήματα ξαναμοιράσθηκαν προς όφελος των προσφύγων, οι οποίοι ήρθαν από τη Μικρά Ασία και η οικογένεια Noel-Bäker έχασε ένα μεγάλο μέρος από την περιουσία της.

Η παρουσία τόσων πολλών εύπορων βορειοευρωπαίων μεγαλοκτηματιών και ιδιαίτερα ελβετικής καταγωγής στη Βόρεια Εύβοια αποτελεί ένα γεγονός που ξεφεύγει από τη συγκυριακή αιτιολόγησή του. Σίγουρα οι συνθήκες οι οποίες είχαν διαμορφωθεί στην περιοχή, αμέσως μετά την ανεξαρτητοποίηση του Ελληνικού Κράτους, αποτελούσαν μια απροσδόκητη ευκαιρία για να δημιουργήσουν το δικό τους μέλλον και παράλληλα ευνοούσαν τις προθέσεις τους για την αναζήτηση της περιπέτειας και της εφαρμογής νέων παιδαγωγικών ιδεών και γεωργικών μεθόδων, στις οποίες οι περισσότεροι είχαν εντυπωσιαστεί από τα μαθητικά τους χρόνια. Πρέπει, όμως, εκτός από τα οικονομικά τους συμφέροντα να τους εντυπωσίασε και το θαυμάσιο τοπίο της Βόρειας Εύβοιας, το οποίο σε πολλούς θύμιζε την πατρίδα τους: *«Το νότιο μέρος του νησιού είναι χέρσο και βραχώδες, το βόρειο όμως το βρήκαμε όμορφο και καρπερό, εντελώς ανέλπιστα. Όλος ο τόπος μοιάζει σε*

⁵⁸⁹ Από τις εντυπώσεις μιας ταξιδιωτικής περιήγησης, που πραγματοποίησε ο καθηγητής πανεπιστημίου και κάτοικος της Βασιλείας Wilhelm Vischer (Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland, 1857) το 1853-1854 στη Βόρεια Εύβοια, πληροφορούμαστε ότι μαζί με τον Müller συγκαταλέγεται στους κτηματίες της Βόρειας Εύβοιας και άλλος ένας Ελβετός, ο Carlo Leutwein (φίλος και συμτέθερος με τον Müller από το γάμο του με τη μεγαλύτερη κόρη του Fellenberg). Ο Leutwein είχε αγοράσει αυτή την εποχή κτήματα στα χωριά Κούλουρη και Μαρούλι, κοντά στις Ροβιές, από τον προηγούμενο κάτοχο, Πρώσο βαρόνο Des Granges, και είχε ακόμη στην κατοχή του δύο αξιόλογα κτήματα: ένα στην Ιστιαία (Ξηροχώρι) και άλλο ένα στο Κουρμπάτσι και Γερακιού κοντά στο σημερινό Αρτεμίσιο. Στο ίδιο ταξίδι του ο Vischer αναφέρει ότι πήγε με το άλογό του στο χωριό Δάφνη (Μαντανικά), το οποίο ανήκε στον Brassier de St. Simon, τώος Πρώσο πρεσβευτή στην Αθήνα, βλ. ό.π., Reber, σελ.107-108.

μερικά μέρη της Ελβετίας. Η βόρεια Εύβοια ενώνει τη γοητεία της Ελβετίας με την άφθονη νότια βλάστηση και την πολυχρωμία του νότιου ουρανού. Καταλαβαίνω πολύ καλά γιατί οι ξένοι προτίμησαν να εγκατασταθούν εδώ και να αγοράσουν κτήματα. Όπως επίσης καταλαβαίνω γιατί αρέσει στους Ελβετούς να μένουν εδώ»⁵⁹⁰.

3.2. Μαντούδι (1870-1999)

3.2.1. Μαντούδι (1870-1933)– «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» (1870-1913)

Στην περιοχή του Μαντουδίου⁵⁹¹, τη δεκαετία του 1870, αρχίζει μια έντονη κίνηση αναζήτησης μεταλλείων, η οποία στις αρχές, όμως, είχε αποκλειστικό στόχο το χρώμιο, το μαγγάνιο και τους γαιάνθρακες. Παραχωρήθηκαν δικαιώματα εκμετάλλευσης στους ιδιοκτήτες του Μαντουδίου: Βουδούρη, Τομπάζη, κ.ά, αλλά το αποτέλεσμα ήταν μηδαμινό. Εμφανίζεται, επίσης, η «Ελληνική Μεταλλευτική Εταιρεία» με αντικείμενο τα προϊόντα χρωμίου⁵⁹².

Το 1883, λόγω της οικονομικής κρίσης, η οποία θα διαρκέσει μέχρι το 1888, η βιομηχανική ανάπτυξη σταματά και η «Εταιρεία Αφών Μάτσα» στο Μαντούδι κλείνει.

⁵⁹⁰ Επιστολή του Fritz von Fellenberg προς τον αδερφό του Wilhelm, στον οποίο μιλούσε με θαυμασμό για την Εύβοια από το ταξίδι του εκεί το 1833, βλ. Reber, ό.π., σελ. 112.

⁵⁹¹ Καλέμης, ό.π., σελ. 157-158. Η περιοχή του Μαντουδίου παραδίδεται το 1838 σε μια ομάδα συνιδιοκτητών, όπου για πρώτη φορά συναντάται και το όνομα του Βασιλείου Ν. Βουδούρη, αγωνιστή της επανάστασης και γεροστιαστή, ο οποίος κατείχε τα 2/6 της συνολικής κτηματικής έκτασης που διέθετε η περιοχή. Ακολουθούν με τα υπόλοιπα 4/6, τα οποία μοιράζονταν ισομερώς, ο Νικόλαος Τομπάζης, ο Λάζαρος Γιουρδής, η Χριστίνα (σύζυγος) Γιουρδή και οι αδελφοί Σταμάτιος και Γκίκας Δοκός.

Στις 6-1-1877 συντάχθηκε ένα συμβόλαιο κτηματικής διανομής της οικογένειας Βουδούρη. Από αυτό πληροφορούμαστε πως μετά το θάνατο του Νικόλαου Βουδούρη (Δήμαρχος Χαλκιδέων 1855-57, βουλευτής 1853 και 1856 και υπουργός το 1843 και 1864) το 1868 και μέχρι το 1876, τη διαχείριση της περιουσίας τους ασκούσε ο Βασίλης Βουδούρης (Πρόεδρος της Βουλής από το 1893 μέχρι και το 1895 και υπουργός Ναυτικών και Στρατιωτικών το 1899), αποδίδοντας λογαριασμό στους υπολοίπους, βλ. ό.π. σελ. 158.

Ο τελευταίος φαίνεται να αποποιήθηκε των δικαιωμάτων του στο κτήμα Μαντουδίου, έναντι των άλλων μελών της οικογένειας, αναλαμβάνοντας το παραθαλάσσιο τμήμα της οικογένειας στον Βατώντα, εκτός, όμως, των μεταλλείων χρωμίου και λευκόλιθου και μιας ποσότητας 25.000 κανταριών που ήταν συγκεντρωμένη στην παραλία του Κυμασίου. Από τον ίδιο, επίσης, θα συντελεστεί το 1895 και η μεταβίβαση όλης της ακίνητης περιουσίας των Βουδούρηδων σε Μαντουδιανούς ακτήμονες, αντί κάποιου αντιτίμου, διαδικασία που ολοκληρώθηκε το 1905, καθώς και τα μεταλλεία Δαφνοποτάμου, τα οποία αργότερα πουλήθηκαν στον Δημήτριο Παπαστρατή, βλ. ό.π., σελ. 158-161.

⁵⁹² Βέττας, Κωστής, *Μαντούδι-Το χρονικό ενός τόπου*, εκδόσεις Δανιά, 1991, σελ. 93. Η «Ελληνική Μεταλλευτική Εταιρεία» (με ονομαστικό κεφάλαιο 3.000.000 δρχ.) ιδρύθηκε το 1873 υπό τον έλεγχο της Εθνικής Τράπεζας και διαθέτοντας μεταλλεία σιδήρου στη Σέριφο, γαληνίτη στην Αντίπαρο (Ωλίαρος), λιγνιτωρυχεία στην Κύμη, μεταλλεία στον Ωρωπό και την Τήνο και παραχωρήσεις χαλκού στην επαρχία της Τροιζηνίας, θα επιχειρήσει, επενδύοντας σημαντικά κεφάλαια, τη μοναδική για την εποχή απόπειρα βιομηχανικής παραγωγής σιδήρου στην Κύμη, χρησιμοποιώντας για την αναγωγή του σιδηρομεταλλεύματος της Σεριφου το λιγνίτη της Εύβοιας. Τεχνικά προβλήματα αλλά κυρίως το περιορισμένο μέγεθος της εσωτερικής αγοράς, οδήγησαν το εγχείρημα σε αποτυχία. Βλ. Moraitinis, ό.π., σελ. 331-332, 335-336, Αγριαντώνη, ό.π. (υποσ. 8) σελ. 127-128, 255-256 και Χατζηιωσήφ, ό.π., σελ. 130-131.

Μέχρι την περίοδο αυτή η εξόρυξη του λευκόλιθου γίνεται με πρωτόγονα μέσα, από γαλαρίες και φελόνια. Στη συνέχεια το μέταλλευμα μεταφερόταν, σε κόφες με βοϊδάμαξες, στην παραλία του Κυμασίου, όπου γινόταν και η μεταφόρτωσή τους από τις μαούνες στα καράβια που αγκυροβολούσαν εκεί⁵⁹³.

Το 1889 ο Βασίλειος Βουδούρης πούλησε τα μεταλλεία που διέθετε στην περιοχή, στην «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων⁵⁹⁴», αντί του ποσού των 500.000 δραχμών. Η εταιρεία, με έδρα την Αθήνα, αρχίζει τις προκαταρκτικές εργασίες για την αναζήτηση του λευκόλιθου απασχολώντας, αρχικά, αρκετούς εργάτες, ντόπιους και ξένους. Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου ήταν ο Θεόδωρος Ν. Γκίκας, κτηματίας, Διευθυντής (1889-1893) ο Μιχάλης Λαμπρινίδης και Μηχανικός-Διευθύνων Σύμβουλος ο Φωκίων Νέγρης⁵⁹⁵. Οι προκαταρκτικές εργασίες της εταιρείας λήγουν το 1889 και αμέσως αρχίζει η κανονική της λειτουργία, με μόνιμο προσωπικό 50 ατόμων⁵⁹⁶.

Το 1893 η εταιρεία παρουσίαζε παραγωγή 13.000 τόνων ορυκτού λευκόλιθου, 600 περίπου τόνων πεφρυγμένου και 850 τόνων σε μορφή πλίνθων, ποσότητες τις οποίες εξήγαγε σε λιμάνια της ευρωπαϊκής και αμερικανικής ηπείρου, όπου διατηρούσε και αποθηκευτικούς χώρους. Οι εξορυκτικές αυτές επιδόσεις ήταν, βέβαια, μικρότερες των αρχικών προβλέψεων και εκτιμήσεων και οι προσδοκίες των μετόχων της εταιρείας, για βραχυπρόθεσμα μεγάλα κέρδη, διαψεύστηκαν, αφού οι επενδύσεις της εταιρείας σε

⁵⁹³ Βέττας, ό.π.

⁵⁹⁴ Η «Εταιρεία Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» ουσιαστικά ήταν ένας επιχειρηματικός όμιλος, ο οποίος στα τέλη του 19^{ου} αιώνα δραστηριοποιούνταν σε σημαντικά λιμενικά και δημόσια έργα (διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου) και στη μεταλλευτική δραστηριότητα στην Ελλάδα και την Οθωμανική αυτοκρατορία, αποτελώντας «το άνθος του ελληνικού καπιταλισμού της τρικουπικής περιόδου». Το 1890 περιέρχονται στην ιδιοκτησία της τα θειορυχεία της Μήλου και το 1909 προχώρησε, μαζί με τις εταιρείες: «Ελληνική Εταιρεία Μεταλλείων» και «Μεταλλευτική Εταιρεία Βοιωτίας», σε συγχώνευση στην «Ελληνική Εταιρεία Μεταλλείων και Δημοσίων Έργων». Στο νέο επιχειρηματικό όμιλο ανήκαν εκτός από τα θειορυχεία Μήλου, τα ορυχεία λευκόλιθου στο Μαντούδι και τη Λίμνη Εύβοιας, μεταλλείο σιδήρου στην Καρδίτσα Βοιωτίας, το ανθρακωρυχείο Κύμης και τα μεταλλεία της Λάρυμνας. Βλ. Παπαστεφανάκη, ό.π.

Το 1913 η προηγούμενη επιχειρηματική σύμπραξη ιδρύει την «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι», με κύριο στόχο της την καθετοποίηση της μεταλλευτικής παραγωγής. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι μετοχές της «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» ήταν διεσπαρμένες σε πολλά φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Έτσι το 1% των μετοχών της είχαν περιέλθει στο Ελληνικό Δημόσιο, απόρροια προγενέστερων δωρεών και κληρονομιών. Ακόμα και ο Βασιλιάς Παύλος διέθετε ένα μικρό αριθμό μετοχών, τις οποίες, λόγω ασυμβίβαστου, φρόντισε να τις διαθέσει. Το 1947 η εταιρεία περιέρχεται στο «Συγκρότημα-Όμιλο Σκαλιστήρη» και το 1972 μετονομάζεται σε «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (Α.Ε.Ε.Μ.Β.Ν) ή «F.I.M.I.S.CO.» (**F**inancial **M**ining **I**ndustrial **S**hipping **C**orporation), βλ. **Παράρτημα: Π.10.** (Συνέντευξη Μιχάλη Σκαλιστήρη, Αθήνα Φεβρουάριος 2007) και Σ.Μ.Ε., *Ο Ελληνικός Ορυκός Πλούτος*, Αθήνα 1979, σελ. 200-201.

⁵⁹⁵ Νέγρης Φωκίων (1846-1928): μεταλλειολόγος, πολιτικός και πρώτος Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών. Εργάστηκε σε αρκετές μεταλλευτικές επιχειρήσεις και εκλέχτηκε πολλές φορές Δήμαρχος Λαυρίου και βουλευτής Αττικής. Έγινε υπουργός Εσωτερικών, Οικονομικών και Συγκοινωνιών. Φρόντισε για την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιάς-Σύνορα και ήταν ο πρώτος που πρότεινε στη Βουλή μέτρα για την ασφάλιση των εργαζόμενων και την έκδοση εκλογικών βιβλιαρίων. Με δικές του ενέργειες έφτασε στο Λαύριο το τηλέφωνο (1880) και το ηλεκτρικό ρεύμα (1882).

⁵⁹⁶ Βέττας, ό.π., σελ. 94.

«εγκαταστάσεις» μόνο για την περίοδο της πενταετίας 1889-1893 ξεπερνούσε το ποσό των 1.240.000 δραχμών. Σημαντική αποτυχία θεωρήθηκε και η όλη προσπάθεια κατασκευής φούρνων και παραγωγής τυποποιημένων πλίνθων, αφού η αναλογία των ελαττωματικών (σκάρτων) πλίνθων, μετά τη φρύξη τους, αποδεικνυόταν ασύγκριτα μεγαλύτερη του αναμενόμενου⁵⁹⁷.

Έτσι, μόλις το 1894 δόθηκε μέρισμα 3 δραχμών στους μετόχους της εταιρείας, ενώ κρίθηκε σκόπιμος ο περιορισμός των δαπανών της, ιδιαίτερα στον τομέα της συντήρησης των εγκαταστάσεών της, ενέργεια που δημιουργούσε μεγάλο κίνδυνο για τους εργαζόμενους στον τομέα της εξόρυξης: «[...] διότι εις τα πλείστα σημεία του ορυχείου, όπου εξορύσσεται αφθονώτερος ο λευκόλιθος, δέον εκάστοτε να γίνονται προσχώσεις των κενών άτινα αφίνουσιν αι εξορύξεις. Άλλως η εν αυτοίς εξακολούθησις της εργασίας αποβαίνει λίαν επικίνδυνος. Οι ορύκται (μινადόροι) δεν δύνανται να εργάζωνται πλέον εις τα σημεία εκείνα, καθότι επικίνδυνα. Η παραγωγή δε εις τα άλλα μέρη, τα εύκολα, είνε πτωχοτέρα. Δια τον λόγον τούτον οι ορύκται, δια γλίσχρου ημερομισθίου πληρωνόμενοι παρά των ζημιουμένων εργολάβων, δις ηπέιλησαν απεργίαν, ως μανθάνω⁵⁹⁸».

Το 1909 η «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων» συγχωνεύεται με την «Α.Ε. Μεταλλείων και Δημοσίων Έργων»⁵⁹⁹ και δύο χρόνια αργότερα (1911) η εταιρεία προβαίνει στην ίδρυση, στη θέση Φούρνοι, της πρώτης καθετοποιημένης βιομηχανικής μονάδας φρύξης του λευκόλιθου (Ροταντίφ), ικανής να παράγει καλής ποιότητας τυποποιημένα πυρότουβλα. Το 1913 πραγματοποιείται νέα συγχώνευση και ιδρύεται η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι»⁶⁰⁰. Ταυτόχρονα τίθεται σε λειτουργία ο πρώτος περιστροφικός κλίβανος με κάρβουνο για την παραγωγή δίπυρης μαγνησίας⁶⁰¹, με την οποία η Ελλάδα εφοδίασε τους συμμάχους της κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, αφού η προμήθεια της από την Αυστρία - τη μεγαλύτερη παραγωγό χώρα μέχρι εκείνη την εποχή - δεν ήταν δυνατή⁶⁰². Πιθανότατα, ο επιχειρούμενος εκσυγχρονισμός της εταιρείας υποβοηθήθηκε με κεφάλαια που εισέρευσαν στα ταμεία της εταιρείας από το νέο

⁵⁹⁷ ΕΛΙΑ (Αρχείο Β.Ν.Βουδούρη), Η Εταιρία των Δημοσίων και Δημοτικών Έργων και ο ισολογισμός αυτής (γράφον: Αχ. Βεάκης). Αθήνα 18 Μαρτίου 1895.

⁵⁹⁸ Ο.π.

⁵⁹⁹ Σ.Μ.Ε., *Ο Ελληνικός Ορυκτός Πλούτος*, ό.π., σελ. 401-402.

⁶⁰⁰ Η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» ιδρύεται γύρω στο 1913 με κύριο στόχο της την καθετοποίηση της μεταλλευτικής παραγωγής. Το 1947 περιέρχεται στο «Συγκρότημα-Όμιλο Σκαλιστήρη» και το 1972 μετονομάζεται στην «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.) αναπτύσσοντας μεγάλη δραστηριότητα στην παραγωγή δίπυρης και καυστικής μαγνησίας, χρωμίτη, πυρίμαχων τούβλων και πυρίμαχων μαζών, ό.π. σελ. 200, υποσ. 2.

⁶⁰¹ Ο.π., σελ. 199.

⁶⁰² Βλ. Ένημερωτικό έντυπο, *Συγκρότημα Σκαλιστήρη: Εγκαίνια εγκαταστάσεων εμπλουτισμού του μαγνησίτου της Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι εις Παρασκευόρεμα*, 1970.

εταίρο, Γερμανό μεταλλειολόγο-μηχανικό, Γεώργιο Αιμ. Γρόμαν⁶⁰³ (Grohman). Τα εγκαίνια του εργοστασίου έγιναν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και το 1918 επισκέπτεται τις εγκαταστάσεις ο Βασιλιάς Αλέξανδρος⁶⁰⁴.

Η διεθνής οικονομική κρίση, στα τέλη του 1930, θα επηρεάσει και τη λειτουργία της εταιρείας, η οποία αναστέλει τη λειτουργία της μετά το 1931. Το 1933 δημιουργείται το πρώτο επίσημο εργατικό σωματείο, με την επωνυμία «Σύλλογος Εργατών και Τεχνιτών Μεταλλωρύχων Μαντουδίου», και ένα χρόνο αργότερα προβαίνει στην πρώτη μεγάλη κινητοποίηση των μελών του. Στο τέλος της περιόδου λειτουργεί συστηματικά και η «Εταιρεία Παπαστρατή και Σία», η οποία απασχολούσε εργατικό δυναμικό⁶⁰⁵.

3.2.2. Μαντούδι - Οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις του Δημητρίου και Γρηγορίου Παπαστρατή (1912-1994)

Οι μεταλλευτικές δραστηριότητες της οικογένειας του Δημητρίου Π. Παπαστρατή στη Βόρεια Εύβοια χρονολογούνται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το 1912 ο Δημήτριος Παπαστρατής, ο οποίος ασκούσε το επάγγελμα του δικηγόρου στην Αθήνα και εμφανιζόταν ως εταίρος στην «Ανώνυμη Ελληνική Εταιρεία Εισαγωγής και Εξαγωγής» με έδρα την Πάτρα, ίδρυσε τη μεταλλευτική επιχείρηση «Μεταλλεία Λίμνης». Σκοπός της επιχείρησης ήταν η εξαγωγή ακατέργαστου (ωμού) λευκόλιθου από το μεταλλείο στην περιοχή Βαθειά Κανάλια Λίμνης και η εμπορία του με λιμένα φόρτωσης τη Λίμνη⁶⁰⁶.

Το 1916 άρχισε την εκμετάλλευση και του μεταλλείου Δαφνοποτάμου (στην περιοχή Μαντουδίου), ενώ από το 1925 εισήλθε και στην αγορά της καυστικής μαγνησίας, την οποία παρήγε με την καύση του λευκόλιθου. Στο μεταλλείο Δαφνοποτάμου και συγκεκριμένα στο Κυμάσι (το επίνειο του Μαντουδίου) κατασκεύασε, όπως αναφέρει ο ίδιος: *«πλήρες σιδηροδρομικόν δίκτυον, αποθήκας μεταλλευμάτων και καυστικούς*

⁶⁰³ Ο Αιμίλιος Γρόμαν, μεταλλειολόγος μηχανικός, είχε, στις αρχές της δεκαετίας του 1880, αναλάβει εργολαβικά την εκμετάλλευση των μεταλλείων σιδήρου στη Σέριφο. Αργότερα, ο γιος του, Γεώργιος Γρόμαν, συμμετείχε στην ίδρυση και στη λειτουργία αρκετών μεταλλευτικών επιχειρήσεων. Χαρακτηριστική περίπτωση η «Ανώνυμη Εταιρεία Μεταλλευτική και Βιομηχανική - Ο Ήφαιστος», η οποία μέχρι το 1944 ελεγχόταν από τον ίδιο, αφού κατείχε 21.000 μετοχές της. Ένα χρόνο αργότερα εκδιώχθηκε από την Ελλάδα ως δοσίλογος, λόγω της ανθελληνικής του στάσης στον πόλεμο, και οι μετοχές του περιήλθαν στο Δημόσιο (1958). Βλ. Κραββαρίτη, ό.π.

⁶⁰⁴ Βέττας ό.π., σελ. 109.

⁶⁰⁵ Ό.π., σελ. 111.

⁶⁰⁶ Βλ. ό.π., Κραββαρίτη: σελ. 143-145 και ό.π., Σ.Μ.Ε., *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος* (Παράρτημα εταιρειών).

κλιβάνους φρύξεως μεταλλευμάτων, πλωτά μέσα φορτώσεως και αποβάθραν φορτώσεως και αγκυροβόλιον, οικήματα εργατών και οικίαν διευθύνσεως και γραφείων»⁶⁰⁷.

Το 1934 σε συνεργασία με τον Ιωάννη Γ. Λαμπρινίδη⁶⁰⁸, μηχανικό μεταλλείων, και τον Πλάτωνα Κουτρουβή άρχισαν την εκμετάλλευση του μεταλλείου Τρουπίου και την έρευνα του μεταλλείου στο Δαφνώντα, συστήνοντας αφανή εταιρεία, από την οποία ο Π. Κουτρουβής αποχώρησε το 1938⁶⁰⁹.

Την περίοδο από το 1940 έως και το 1946 οι δραστηριότητες της εταιρείας έπαυσαν, για να επαναλειτουργήσει και πάλι το 1947. Το 1948 η εταιρεία μετατράπηκε σε ομόρρυθμη με την επωνυμία «Ι. Γ. Λαμπρινίδης και Δ. Παπαστρατής». Τον ίδιο χρόνο η εταιρεία δανειοδοτήθηκε με 130.000 δολάρια από κεφάλαια της αμερικανικής βοήθειας Α.Μ.Α.Γ. (American Mission for Aid to Greece - Αμερικανική Οικονομική Αποστολή στην Ελλάδα) και το 1951 με 200.000 δολάρια της βοήθειας Marshall⁶¹⁰.

Το 1949, ο Ι. Λαμπρινίδης προχώρησε παράλληλα και στην ίδρυση της «Ε.Π.Ε. Μεταλλεύματα και Λατομικά Ορυκτά», με σκοπό την εκμετάλλευση του μεταλλείου της Καρκάρας στη Χαλκιδική και του μεταλλείου του Αφρατίου στην Εύβοια. Η εκμετάλλευση του μεταλλείου της Καρκάρας σύντομα εγκαταλείφθηκε ως ασύμφορη, ενώ το μεταλλείο Αφρατίου, αν και η λειτουργία του ήταν επιζήμια λόγω του υψηλού κόστους εξόρυξης, συνέχισε να λειτουργεί, καθώς παρήγε εξαιρετικής ποιότητας λευκόλιθο. Σύμφωνα, ωστόσο, με τις εκθέσεις των ελεγκτών του Οργανισμού Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής Αναπτύξεως, η «Ε.Π.Ε. Μεταλλεύματα και Λατομικά Ορυκτά» στην πραγματικότητα λειτουργούσε «*δια την απόκρυψιν κερδών και κατανομή τούτων μεταξύ των δύο επιχειρήσεων, κατά το εκάστοτε συμφέρον*». Ως διευθυντές της επιχείρησης, στα τέλη του 1950, αναφέρονται ο γιος του Δημητρίου Παπαστρατή, Γρηγόριος, καθώς και ο γαμπρός του Ι. Λαμπρινίδη, Γεώργιος Πόρτολος⁶¹¹.

Στις αρχές του 1950 οι μεταλλευτικές επιχειρήσεις των Ι. Λαμπρινίδη και Δ. Παπαστρατή συναγωνίζονταν σε παραγωγή τις δύο μεγαλύτερες στον κλάδο: την «Αγγλοελληνική Εταιρεία Λευκολίθου L.t.d» και την «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι». Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της διεθνούς κρίσης στη ζήτηση μεταλλευμάτων της δεκαετίας του 1950, κατά την οποία οι παραπάνω εταιρείες ανέστειλαν ή διέκοψαν τις εργασίες τους

⁶⁰⁷ Ο.π. Κραββαρίτη.

⁶⁰⁸ Ο Ιωάννης Λαμπρινίδης εμφανίζεται το 1919 ως ένας άλλος πρωταγωνιστής στη μεταλλευτική κονίστρα της περιοχής και γενικότερα της ελληνικής μεταλλείας. Στο Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διεύθυνε με επιτυχία το μεταλλείο λευκόλιθου της Γερακινής (Χαλκιδική), έπειτα (1919-1922) τα λιγνιτωρυχεία Αλιβερίου και στη συνέχεια τα μεταλλεία Βάβδου (Χαλκιδική). Βλ. ό.π., Σ.Μ.Ε., *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος*, σελ. 200.

⁶⁰⁹ Κραββαρίτη, ό.π., σελ.144.

⁶¹⁰ Ο.π.

⁶¹¹ Ο.π.

(όπως και άλλες επτά από τις 13 περίπου εταιρείες που εξόρυσσαν λευκόλιθο στην Ελλάδα), οι επιχειρήσεις των Ι. Λαμπρινίδη και Δ. Παπαστρατή συνέχισαν να λειτουργούν⁶¹².

Το 1963, μετά το θάνατο του Ι. Λαμπρινίδη, τα εταιρικά μερίδια των κληρονόμων του αγοράστηκαν από τον Γρηγόριο Παπαστρατή, ο οποίος το 1964 ίδρυσε την «Α.Ε. Μεταλλευτική Εμπορική και Βιομηχανική» (Α.Ε.Μ.Ε.Β.). Το 1965, η Ο.Ε. «Ι. Γ. Λαμπρινίδης και Δ. Παπαστρατής» μετονομάστηκε σε Ο. Ε. «Δ. Παπαστρατής και Σία», με μοναδικούς εταίρους τον πατέρα και υιό Παπαστρατή. Η «Α.Ε.Μ.Ε.Β.» ανέλαβε την εκμετάλλευση του ιδιόκτητου μεταλλείου στη θέση Ταμβακά, στο Μαντούδι Εύβοιας. Η ομόρρυθμη εταιρεία του Δημητρίου Παπαστρατή συνέχισε να υφίσταται εκμεταλλεμένη το μεταλλείο της περιοχής Τρουπίου, αδρανώντας, ωστόσο, βαθμιαία⁶¹³.

Ο «Όμιλος Παπαστρατή», πλέον, αποτέλεσε στις δεκαετίες 1960 και 1970 μία από τις σημαντικότερες επιχειρήσεις εξαγωγής ωμού λευκόλιθου και καυστικής μαγνησίας στις αγορές της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ολλανδίας και της Δυτικής Γερμανίας. Για ένα διάστημα ήταν και αποκλειστικός προμηθευτής καυστικής μαγνησίας, υψηλής καθαρότητας, της γαλλικής «Pechiney». Το 1970 καταλάμβανε την τέταρτη θέση στον κλάδο, μετά την «Α.Ε. Ελληνικοί Λευκόλιθοι» (η οποία ιδρύθηκε το 1959 από τον Γ. Πόρτολο), την «Α.Ε. Magnopin» στη Χαλκιδική και το «Συγκρότημα Σκαλιστήρη» (το οποίο είχε και την πρώτη θέση και δραστηριοποιούνταν και αυτό στην περιοχή Μαντουδίου)⁶¹⁴.

Από τις αρχές περίπου της δεκαετίας του 1980 άρχισε η φθίνουσα πορεία της «Α.Ε.Μ.Ε.Β.». Έχοντας δανειοδοτηθεί από την Ε.Τ.Β.Α., η Τράπεζα, το 1987, ανέλαβε τη διοίκηση και διαχείριση της εταιρείας. Η προσπάθεια εξυγίανσής της αποδείχθηκε ανεπιτυχής. Η επιχείρηση χαρακτηρίστηκε προβληματική και το Νοέμβριο του 1988 περιήλθε στην εποπτεία του Οργανισμού Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων (Ο.Α.Ε.). Το κλείσιμο της «Α.Ε.Μ.Ε.Β.» και του «Συγκροτήματος Σκαλιστήρη», «των μεταλλείων Μαντουδίου» όπως αναφέρονται, στα οποία απασχολούνται 4.000 περίπου εργαζόμενοι, σηματοδότησε μία νέα περίοδο για την περιοχή: μαζικές απολύσεις, καταλήψεις,

⁶¹² Ο.π.

⁶¹³ Ο.π. και ό.π., Σ.Μ.Ε., *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος*, σελ. 200.

⁶¹⁴ Κραββαρίτη, ό.π., σελ.145.

απεργίες⁶¹⁵. Το Νοέμβριο του 1994 ειδικός εκκαθαριστής της εταιρείας ορίστηκε η «Α.Ε. Ε.Τ.Β.Α. Finance», θυγατρική της Ε.Τ.Β.Α.⁶¹⁶

3.2.3. Μαντούδι – «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» (1913-1972), «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.) (1972-1996), «V(B)iomagn» (1996-1999)

Ο Μιχάλης Σκαλιστήρης, στη συνέντευξη⁶¹⁷ που μου παραχώρησε το Φεβρουάριο του 2007, αναφέρει ότι ο πατέρας του, Δημήτριος Σκαλιστήρης, το 1935 ανακαλύπτει τα κοιτάσματα βωξίτη στην Ελευσίνα, τα οποία μέχρι τότε απαξιώνονταν, και παράλληλα αρχίζει την εκμετάλλευση των λιγνιτορυχείων στην Κύμη της Εύβοιας. Μέσα σε λίγα χρόνια από τις εξαγωγές βωξίτη, που πραγματοποίησε στη Γερμανία, κατόρθωσε να εκταμιεύσει κεφάλαια με τα οποία ξεκίνησε να αγοράζει μετοχές της «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι»⁶¹⁸. Το 1947 έχοντας εξασφαλίσει την πλειοψηφία του μετοχικού της κεφαλαίου κατόρθωσε να δανειοδοτηθεί από το σχέδιο Marshall. Το δάνειο ήταν «τριγωνικού συστήματος», αφού, αρχικά, χορηγήθηκε σε Γερμανικό Οίκο, ο οποίος με τη σειρά του ενίσχυσε οικονομικά την ελληνική εταιρεία και ανέπτυξε μαζί της εμπορική και οικονομική συνεργασία.

Η ύπαρξη οικονομικών διαθεσίμων και η ευνοϊκή διεθνής συγκυρία επέτρεψαν στην «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» να δραστηριοποιηθεί σταδιακά στον τομέα των πυρίμαχων προϊόντων και να αναπτυχθεί σημαντικά. Η αρχή έγινε το 1963 με την ανακατασκευή της καμίνου, που διέθετε η εταιρεία από το 1913, στη θέση Φούρνοι Μαντουδίου. Σύντομα, η εταιρεία αξιοποιώντας τεχνογνωσία, η οποία της παραχωρήθηκε από το Γερμανικό Οίκο «DIDIER WERKE» και αργότερα από Αμερικανικό Οίκο (για χρωμομαγνησιακά προϊόντα), ολοκλήρωσε την καθετοποίηση των πυρίμαχων προϊόντων

⁶¹⁵ Βλ. Σταυροπούλου, Αθ., *Οι απεργίες-καταλήψεις του '90 στα Μεταλλεία Μαντουδίου και στην Πειραιϊκή-Πατραϊκή*, Αθήνα 1998.

⁶¹⁶ Ο.π.

⁶¹⁷ **Παράρτημα: Π.10.** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη, Αθήνα Φεβρουάριος 2007).

⁶¹⁸ Το 1913 ιδρύεται η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι», ως «δικαιοπάροχος» των μεταλλευτικών δικαιωμάτων της «Α.Ε. Δημοσίων και Δημοτικών Έργων», με κύριο στόχο της την καθετοποίηση της μεταλλευτικής παραγωγής. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι μετοχές της «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» ήταν διεσπαρμένες σε πολλά φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Έτσι το 1% των μετοχών της είχε περιέλθει στο Ελληνικό Δημόσιο, απόρροια προγενέστερων δωρεών και κληρονομιών. Ακόμα και ο Βασιλιάς Παύλος διέθετε ένα μικρό αριθμό μετοχών, τις οποίες, λόγω ασυμβίβαστου, φρόντισε να τις διαθέσει. Το 1947 η εταιρεία περιέρχεται στο «Συγκρότημα-Όμιλο Σκαλιστήρη» και το 1972 μετονομάζεται σε «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (Α.Ε.Ε.Μ.Β.Ν) ή «F.I.M.I.S.CO.» (Financial Mining Industrial Shipping Corporation), βλ. ό.π., **Παράρτημα: Π.10.** (Συνέντευξη Μιχάλη Σκαλιστήρη) και Σ.Μ.Ε., *Ο Ελληνικός Ορυκός Πλούτος*, Αθήνα 1979, σελ. 200-201.

της με τη συμπλήρωση του κυκλώματος: εξόρυξη μεταλλεύματος μαγνησίτη – εμπλουτισμένος μαγνησίτης – δίπυρη μαγνησία – πυρίμαχοι πλίνθοι και πυροχώματα. Όμως, η καταξίωσή της στην διεθνή αγορά επιτεύχθηκε με την ανάπτυξη μιας ποιότητας δίπυρης μαγνησίας, κατοχυρωμένης με τη διεθνή ονομασία MAGFLOT⁶¹⁹, η οποία πραγματικά γινόταν ανάρπαστη.

Σύντομα η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» αποτέλεσε τον πυρήνα του «Συγκροτήματος Σκαλιστήρη»⁶²⁰, το οποίο διέθετε μεταλλευτικές εγκαταστάσεις σε

⁶¹⁹ Η ονομασία MAGFLOT αποδόθηκε σε μια ποιότητα ομογενοποιημένης δίπυρης μαγνησίας υψηλότερων χαρακτηριστικών, η οποία, μάλιστα, παραγόταν μετά το 1970 από την επεξεργασία των φτωχών, άχρηστων μέχρι την εποχή εκείνη, απορριμμάτων μεταλλεύματος μαγνησίτη. Μεσολαβούσε, βέβαια, μια σειρά διαδικασιών εμπλουτισμού και τεχνικών μαγνητισμού του μεταλλεύματος, πολλές από τις οποίες αναπτύχθηκαν από το επιστημονικό προσωπικό, που διέθετε η εταιρεία, σε συνεργασία με κορυφαίους μεταλλειολόγους της εποχής (Φραγκίσκος, Ταμπουλιάδης). Τα προϊόντα MAGFLOT χαρακτηρίζονταν από αυξημένη μηχανική αντοχή σε υψηλές θερμοκρασίες και παρουσίαζαν αξιοσημείωτη αντίσταση στη διείδυση μετάλλων και στη χημική προσβολή σκωριών, βλ. Ενημερωτικό έντυπο, FIMISCO & ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΛΕΥΚΟΛΙΘΟΙ, 1978 και **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶²⁰ Το 1974 ο «Όμιλος Σκαλιστήρη» (Groube Scalistiri) περιελάμβανε τις ακόλουθες εταιρείες, (βλ. Έντυπο ισολογισμών και κύκλου εργασιών Συγκροτήματος Σκαλιστήρη, Ιούνιος 1975, σελ. 2 και ό.π., Σ.Μ.Ε., *Ο ελληνικός ορυκτός πλούτος, (Παράρτημα Εταιρειών)*:

* «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» ή «F.I.M.I.S.CO.» (Financial Mining Industrial Shipping Corporation): Χρόνος ίδρυσης: 1913. Δραστηριότητα: α) Πρωτογενής παραγωγή εμπλουτισμού και βιομηχανική επεξεργασία για παραγωγή ημιτελικών και τελικών προϊόντων, β) Παραγωγή μαγνησίτη, δίπυρου μαγνησίας, πυρίμαχων μαζών και πυροχωμάτων, γ) Πρωτογενής παραγωγή και εμπλουτισμός χρωμίτη. Τοποθεσία του ή των μεταλλείων και των εγκαταστάσεων: α) Περιοχή Βόρειας Εύβοιας, β) Περιοχή Νομού Μαγνησίας. Απασχόληση: (εργατοτεχνίτες, μηχανικοί, υπάλληλοι): εργατοτεχνίτες 2.724, μηχανικοί 78 και υπάλληλοι 268. Εξαγωγές-χώρες προορισμού: Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Η.Π.Α., Ρουμανία.

* «Μεταλλεία Βωξίτου Ελευσίνος-Μεταλλευτικές Βιομηχανικές και Ναυτιλιακές Εργασίες Α.Ε.»: Χρόνος ίδρυσης: 1951. Δραστηριότητα: α) Πρωτογενής παραγωγή βωξίτη και εμπλουτισμός, β) Πρωτογενής παραγωγή, εμπλουτισμός, λειτρίβηση και παραγωγή ημιτελικού προϊόντος πυρολουσίτη. Παραγωγή τελικού προϊόντος από αδελφή εταιρεία «ΣΑΝΛΑΪΤ» (μπαταρίες). Τοποθεσία του ή των μεταλλείων και των εγκαταστάσεων: 1) Μάνδρα Αττικής, 2) Ν. Φωκίδος, 3) Ν. Φθιώτιδος, 4) Καρυστία Κύμης, 5) Νευροκόπι Δράμας, 6) Αμοργός, 7) Μήλος. Απασχόληση: εργατοτεχνίτες 491, μηχανικοί και υπάλληλοι 14. Εξαγωγές: Ρουμανία, Δυτική Γερμανία, Σουηδία.

* «Μακεδονικοί Λευκόλιθοι-Α.Ε. Μεταλλευτική Βιομηχανική και Ναυτιλιακή» (θυγατρική της «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» - F.I.M.I.S.CO.): Χρόνος ίδρυσης: 1967. Δραστηριότητα: Πρωτογενής παραγωγή και βιομηχανική επεξεργασία μαγνησίτη για παραγωγή δίπυρου μαγνησίας. Τοποθεσία του ή των μεταλλείων και των εγκαταστάσεων: α) Ορμύλια Χαλκιδικής (Μεταλλεία), β) Φούρνοι Μαντουδίου Εύβοιας (Βιομηχανικές εγκαταστάσεις). Απασχόληση: εργατοτεχνίτες 147, μηχανικοί 9 και υπάλληλοι 43. Εξαγωγές: Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Η.Π.Α.

* «Α.Ε. Εμπορική Μεταλλευτική Βιομηχανική και Ναυτιλιακή»: Χρόνος ίδρυσης: 1939. Δραστηριότητα: Αντιπροσωπεία Οίκων Εξωτερικού και πρωτογενής παραγωγή νικελιούχων σιδηρομεταλλευμάτων. Τοποθεσία του ή των μεταλλείων και των εγκαταστάσεων: Μεταλλεία Κεντρικής Εύβοιας. Απασχόληση: εργατοτεχνίτες 7, μηχανικοί 2 και υπάλληλοι 2.

* «Βιομηχανική & Εμπορική Α.Ε. Ηλεκτρικών Στοιχείων ΣΑΝΛΑΪΤ». Το 1976 ο Μιχάλης Σκαλιστήρης, εκμεταλλευόμενος τα κοιτάσματα μαγγανίου στην περιοχή Νευροκοπίου Δράμας, σχεδίαζε να προχωρήσει στην ανέγερση εγκαταστάσεων παραγωγής ξηρών στοιχείων (μπαταριών) στο Όρβιο της Ξάνθης. Μάλιστα, για την πλήρη καθετοποίηση της κατεργασίας του μεταλλεύματος είχε παραγγείλει μηχανήματα από τον διεθνούς φήμης «Οίκο Varta» της Γερμανίας, ο οποίος θα χορηγούσε και την απαραίτητη τεχνική βοήθεια (Know How). Η ετήσια παραγωγή του εργοστασίου προβλεπόταν ότι θα προσέγγιζε τα 35.000.000 ξηρά στοιχεία, βλ. Ένθετο έντυπο, *Συγκρότημα Σκαλιστήρη*, Αθήνα 1976. Όμως, σύμφωνα και με την παραδοχή του Μιχάλη Σκαλιστήρη, η συγκεκριμένη επένδυση, όταν αυτή ολοκληρώθηκε (1978), ήταν από τις πιο αποτυχημένες του Ομίλου, αφού, λόγω έλλειψης εμπειρίας, αναδύθηκαν σημαντικές δυσκολίες όχι

πολλές περιοχές της Ελλάδας και ασκούσε σχεδόν απόλυτο έλεγχο στην παραγωγή των πυρίμαχων προϊόντων που προέρχονταν από το λευκόλιθο. Πρόεδρος του «Συγκροτήματος Σκαλιστήρη»⁶²¹ και επικεφαλής στα περισσότερα Διοικητικά Συμβούλια των θυγατρικών του εταιρειών ήταν, μέχρι το θάνατό του (1967), ο Δημήτριος Μ. Σκαλιστήρης, ενώ τον διαδέχτηκε, στην περίοδο της έντονης μεταλλευτικής δραστηριοποίησης (1967-1983), ο γιος του Μιχάλης (ή Μιχαήλ) Σκαλιστήρης (ημ. γεν. 1929), πολιτικός μηχανικός του Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

τόσο στην παραγωγή όσο στην προώθηση και στη λιανική διάθεση του προϊόντος. Χαρακτηριστική είναι η ρήση του επιχειρηματία: «δεν πρέπει κανείς να μπλέκει σε δουλειές που δεν ξέρει», βλ. **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶²¹ *ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΣΚΑΛΙΣΤΗΡΗ: «Ο ιδρυτής του Συγκροτήματος Δημήτριος Σκαλιστήρης γεννήθη εις τας Αθήνας το 1897, από οικογένειαν εκ παραδόσεως τεχνικήν. Ο πάππος του υπήρξεν εκ των ιδρυτών και πρώτων διευθυντών του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου και των Δημοσίων Έργων, διεκρίθη δε ως καθηγητής της Γεφυροποιΐας, της Στατιστικής και της Μηχανικής. Επίσης ούτος ησχολήθη με την εκτέλεσιν σπουδαίων Δημοσίων έργων εν οίς και η πρώτη σιδηρά γέφυρα του πορθμού Ευρίπου. Ο πατήρ του ήτο επίσης διπλωματούχος μηχανικός και διέπρεψε ωσαύτως εις τον τομέα των Δημοσίων έργων.*

Ο Δημήτριος Σκαλιστήρης εσπούδασε εις την ECOLE CENTRALE των Παρισίων, απ' όπου απεφοίτησε το 1921. Ακολούθως εργάσθη εις τα ανθρακωρυχεία της Β. Γαλλίας και εν συνεχεία μετέβη εις Γερμανίαν όπου εργάσθη εις την Α.Ε.Γ., μετατεθείς αργότερα εις τα εν Αθήναις γραφεία αυτής. Το 1924 απεχώρησεν από την εταιρείαν Α.Ε.Γ. και ίδρυσεν ατομικήν επιχείρησιν, το «ΤΕΧΝΙΚΟΝ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΚΑΛΙΣΤΗΡΗ» το οποίον ησχολήτο με την αντιπροσώπευσιν μεγάλων τεχνικών οίκων του εξωτερικού. Το 1932 ήρχισεν να ασχολήται με μεταλλευτικάς ερεύννας εις την περιοχήν Ελευσίνος Μάνδρας, όπου διεπίστωσεν την ύπαρξιν μεγάλων κοιτασμάτων βωξίτου, τα οποία μέχρις εκείνης της εποχής εθεωρούντο πτωχά σιδηρομεταλλεύματα και ήρχισεν την παραγωγήν και εξαγωγήν βωξίτου εις την Γερμανίαν, κατά το 1936. Αι εργασίαι διεκόπησαν κατά τον δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον και αι εγκαταστάσεις καταστράφησαν είτε εκ του πολέμου είτε εκ του συμμοριτοπολέμου. Μεταπολεμικώς ο Δημήτριος Σκαλιστήρης επανήρχισεν τας εξαγωγάς βωξίτου. Το 1947 ο Δ. Σκαλιστήρης απέκτησεν τον έλεγχον της Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι, εις την οποίαν ανήκουν τα μεγάλα μεταλλεία μαγνησίτου εις την Εύβοιαν. Το 1951 ιδρύθη υπό του Δ. Σκαλιστήρη η Α.Ε. ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΒΩΞΙΤΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ και με τη βοήθειαν δανείου, το οποίον έλαβε από την Αμερικανικήν Κυβέρνησιν έκανε πλήρη μηχανοποίησιν και ανασυγκρότησιν των μεταλλείων βωξίτου και ηύξησεν την παραγωγήν των μεταλλείων Ελευσίνος εις τας 300.000 T. ετησίως, επί συνόλου των τότε Ελληνικών εξαγωγών 330.000 T. ετησίως. Από το 1950 ο Δ. Σκαλιστήρης ησχολήθη και με την ανάπτυξιν των μεταλλείων μαγγανίου, εις την περιοχήν Δράμας. Κατασκεύασεν εκεί εργοστάσιον εμπλουτισμού και επέτυχεν άριστην ποιότητα πυρολουσίτη (BATTERY GRADE) κατάλληλον δια την κατασκευήν ζηρών ηλεκτρικών στοιχείων. Παράλληλως ενήργησεν και εκμεταλλεύσεως μαγνησίτου εις την νήσον Μυτιλήνην και εις Λίμνην Ευβοίας και παρήγαγε μαγνησίτην και καυστικήν μαγνησίαν, την οποία εξήγαγεν εις διαφόρους χώρας της Δυτικής Ευρώπης. Από το 1954 αρχίζει πλέον η εξειδίκευσις και η ταχεία ανάπτυξις των εργοστασιών του Συγκροτήματος. Επεκτείνεται η δραστηριότης της Α.Ε. ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΒΩΞΙΤΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ εις την περιοχήν Ανδρονιάνων Ευβοίας. Το 1955 πραγματοποιείται νέα επέκτασις των εργασιών της Α.Ε. ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΒΩΞΙΤΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ εις Παρνασσόν και Γκιώνα. Μεταξύ των ετών 1957-1961 η Α.Ε. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ επεξέτεινε τας εγκαταστάσεις της εις τα Αιγνιωρυχεία Κύμης και δια της κατασκευής εργοστασίου εμπλουτισμού ηύξησε την παραγωγήν από 42.000 τόννους εις 156.000 τόννους Αιγνίτου ετησίως. Το 1959 αρχίζει η εκτέλεσις μεγάλου ερευνητικού προγράμματος εις Μαντούδιον Ευβοίας και το 1961 ο Δ. Σκαλιστήρης μισθώνει με μακροχρόνιον σύμβασιν τα μεταλλεία της Μονής Γαλατάκη εις Εύβοιαν και αρχίζει την εκμετάλλευσιν μαγνησίτου. Μεταξύ 1962-1966 ο Δ. Σκαλιστήρης πραγματοποιεί μεγάλας επενδύσεις εις εγκαταστάσεις εμπλουτισμού και φρύξεως του μαγνησίτου και θέτει εις λειτουργίαν τον πρώτον περιστροφικόν κλίβανον το 1963, τον 2^{ον} το 1965 και τον 3^{ον} το 1966.

Μετά τον θάνατον του Δημ. Σκαλιστήρη το έτος 1967 το Συγκρότημα περιήλθεν εις την σύζυγον του Ιωάννα Σκαλιστήρη και τους δύο υιούς του Μιχαήλ και Αλέξανδρον Σκαλιστήρην το έργον δε συνεχίζεται έκτοτε με την αυτήν δραστηριότητα υπό την διεύθυνσιν του Μιχαήλ Σκαλιστήρη». Βλ. Ένημερωτικό έντυπο, Συγκρότημα Σκαλιστήρη: Εγκαινία εγκαταστάσεων εμπλουτισμού του μαγνησίτου της Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι εις Παρασκευόρεμα, 1970.

Στη Βόρεια Εύβοια η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι», η οποία το 1972 μετονομάζεται σε «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.), διέθετε το λεγόμενο «Μεταλλείο Μαντουδίου»⁶²². Το μέγεθος του ήταν τεράστιο και διέθετε πολύ μεγάλο εξοπλισμό και καθετοποίηση της παραγωγής. Αποτελείτο ουσιαστικά από 5 τομείς⁶²³:

- το Δυτικό Τομέα ή Κάκαβο, ο οποίος περιελάμβανε κυρίως δύο γιγάντιες επιφανειακές εκμεταλλεύσεις (Κ1-Κ2 και Κ3-Κ4) πλάτους 500 μέτρων και μήκους 3 χιλιομέτρων και το γειτονικό εργοστάσιο εμπλουτισμού.
- Τον Ανατολικό Τομέα ή Παρασκευόρεμ(μ)α με μονάδα προεμπλουτισμού φτωχών μεταλλευμάτων.
- Το Βόρειο Τομέα, ο οποίος περιελάμβανε τρεις επιφανειακές εκμεταλλεύσεις στις θέσεις Αρχάγγελος, Ψηλή Ράχη, Στρογγύλη και προγραμματιζόταν μια ακόμα στη θέση Πευκέλι καθώς και μια μονάδα εμπλουτισμού στη θέση Μωραΐτης. Οι εξορυκτικοί αυτοί χώροι εντάχθηκαν το 1977 στο Βόρειο Τομέα.
- Τον Κεντρικό Τομέα Καμινείας ή Φρύξης. Περιελάμβανε τους κλάδους παραγωγής: α) δίπτυρης μαγνησίας, με 6 περιστροφικούς κλιβάνους και β) μορφοποιημένης «οπτής» μαγνησίας, με 2 κατακόρυφους κλιβάνους (Herrfeshof και Shaft Kiln). Στον τομέα εντασσόταν και το εργοστάσιο κατασκευής μπρικεττών διαφόρων ποιοτήτων μορφοποιημένης μαγνησίας ή άλλων αντίστοιχων προϊόντων με χρώμιο (Chromagflot) και αλουμίνα (Alumagflot), ετήσιας δυναμικότητας 50.000 τόνων.
- Τον Τομέα των Πυρίμαχων. Πρόκειται ουσιαστικά για το εργοστάσιο παραγωγής πυρότουβλων, πυρίμαχων μαζών και κονιαμάτων, το οποίο εγκαινιάστηκε⁶²⁴ το 1973 και επιτύγχανε παραγωγή περίπου 125.000 τόνων.

⁶²² Η «Α.Ε. Επιχειρήσεων εν Ελλάδι» του Σκαλιστήρη (εγκριτική απόφαση ίδρυσης Φ.Ε.Κ.: υπ. αριθ. 192/28.9.1913) το 1947 περιέρχεται στο «Συγκρότημα-Όμιλο Σκαλιστήρη» και συνεχίζει την ύπαρξή της, μετά το 1972, με την επωνυμία «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών-Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» ή F.I.M.I.S.CO. («Α.Ε.Ε.Μ.Β.Ν.»-εγκριτική απόφαση ίδρυσης: Φ.Ε.Κ.: Τεύχος Α', υπ. αριθ. 973/13.4.1972), βλ. <http://users.otenet.gr/~prin/01.html> και Σ.Μ.Ε., *Ο Ελληνικός Ορυκτός Πλούτος*, ό.π., σελ. 200. Τα γραφεία της «Α.Ε.Ε.Μ.Β.Ν.» στεγάζονταν σε κτίριο στην οδό Σικελίας 18-20, στην Αθήνα, ιδιοκτησίας της «Α.Ε. ΙΛΙΣΣΟΣ», βλ. Δασαρχείο Λίμνης, Συμβόλαιο υπ. αριθ. 59.243-Πώλησις ποσοστού 81½% μεταλλείου. Αθήνα 21 Ιουλίου 1977.

⁶²³ Βλ. Ενημερωτικό έντυπο, *FIMISCO & ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΛΕΥΚΟΛΙΘΟΙ*, 1978.

⁶²⁴ Καλέμης, ό.π., σελ. 192 και Σαμούρης Σ. Ιωάννης, *Περιδιαβαίνοντας τις αναμνήσεις από την εργασία μου στα Μεταλλεία*, Μέγαρο 2005, σελ. 26: «Το 1973 έγιναν τα εγκαίνια του εργοστασίου Πυρίμαχων. Η ολοκλήρωσή της κατασκευής του θεωρήθηκε σπουδαίο γεγονός για την πορεία της εταιρείας και έτσι διοργανώθηκε λαμπρή γιορτή, με πολλούς καλεσμένους. Στα εγκαίνια παρευρέθηκαν ο Μακαρέζος [Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, Υπουργός Εθνικής Οικονομίας και Υφυπουργός επί θεμάτων Βιομηχανίας] και η Δέσποινα, η γυναίκα του Παπαδόπουλου, στην οποία ο Σκαλιστήρης πρόσφερε ένα χρυσό τούβλο. Για το δώρο αυτό, αργότερα, έγιναν πολλά σχόλια και μάλιστα θεωρήθηκε ότι ο Σκαλιστήρης συνεργάστηκε με το

Διοικητικά υπήρχε ο Διευθυντής και οι Τομεάρχες Μηχανικοί. Ακολουθούσαν οι Προϊστάμενοι Μηχανικοί και τέλος οι Μηχανικοί βάρδιας.

Στις υποδομές της εταιρείας συγκαταλέγονταν και οι λιμενικές εγκαταστάσεις στην περιοχή Δαφνοπόταμος Μαντουδίου. Επρόκειτο για τη σκάλα φόρτωσης, από τις μεγαλύτερες της Μεσογείου, με δυνατότητα φόρτωσης 1.000 τόνων δίπυρης μαγνησίας την ώρα, αποθηκευτικούς χώρους χωρητικότητας 45.000 τόνων και δεξαμενές καυσίμων, οι οποίες τροφοδοτούσαν, με αγωγό 2,5 χιλιομέτρων, τις εγκαταστάσεις του Κεντρικού Τομέα⁶²⁵.

Το μεταλλείο του Κάκαβου επιβαλλόταν με το μέγεθός του και τον τεράστιο κύκλο των εργασιών του. Η εξόρυξη γινόταν επιφανειακά υπό τη μορφή παταριών και υπήρχε πολύ πλούσιος κινητός εξοπλισμός⁶²⁶. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί από τους μηχανικούς, ιδιαίτερα όσοι εργάζονταν στον Κάκαβο, επιδίωκαν να μένουν σε σπίτια στη Λίμνη, η οποία θεωρούνταν μια «πολύ όμορφη παραλιακή κωμόπολη και οι κάτοικοί της είχαν άλλη κουλτούρα και ξεχώριζαν από τους κατοίκους της γύρω περιοχής»⁶²⁷.

Το νταμάρι του Παρασκευορέμ(μ)ατος ήταν, επίσης, τεράστιο σε μέγεθος και καταλάμβανε έκταση περίπου χιλίων στρεμμάτων, η δε υψομετρική διαφορά του πιο χαμηλού πατώματος με το υψηλότερο σημείο ήταν 200 περίπου μέτρα. Η μεταλλειοφορία του λευκόλιθου ήταν υπό μορφή παταριών, ύψους 10 έως και 25 μέτρων, κατανεμημένων άτακτα μέσα στη σερμπεντινική μάζα. Το εργοτάξιο ήταν σε συνεχή λειτουργία και το

στρατιωτικό καθεστώς. Αυτά είναι κουταμάρες και κακίες! Ο Σκαλιστήρης έκανε ότι έκαναν την εποχή εκείνη όλοι οι βιομήχανοι, δηλαδή απλώς με το δώρο αυτό, κολάκευσε το καθεστώς. Τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο! Το σίγουρο, βέβαια, ήταν ότι το εργοστάσιο ξεκινούσε να λειτουργεί και ότι ο Σκαλιστήρης έμπαινε με πολύ δυναμικό τρόπο στην αγορά των πυρίμαχων τούβλων». Ο Μιχάλης Σκαλιστήρης, στη συνέντευξη που μου παραχώρησε, θυμάται το περιστατικό του χρυσού τούβλου και πραγματικά εκπλήσσεται για όλη τη φημολογία που τροφοδότησε τα επόμενα χρόνια. Αλλωστε, όπως υποστηρίζει, η ενέργεια του αυτή δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο, αφού σε ανάλογες περιστάσεις προσφέρονταν και εξακολουθούν να προσφέρονται αναμνηστικά δώρα στους εκπροσώπους των εκάστοτε κυβερνήσεων. Ο ίδιος, επηρεασμένος από τη φύση των προϊόντων της εταιρείας του, δώρισε τότε ένα επιχρυσωμένο εκμαγείο πυρίμαχου τούβλου, η αξία του οποίου ήταν σαφώς μικρότερη από άλλα βαρύτιμα «δώρα» που προσφέρθηκαν την ίδια εποχή από Έλληνες επιχειρηματίες, βλ. **Παράρτημα: Π.10**. (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶²⁵ Βλ. Ενημερωτικό έντυπο, *FIMISCO & ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΛΕΥΚΟΛΙΘΟΙ*, 1978. Ο εφοδιασμός της εταιρείας με καύσιμα γινόταν από μικρό ιδιόκτητο πλοίο, το οποίο κατέπλεε στις λιμενικές της εγκαταστάσεις στο Δαφνοπόταμο. Η κατοχή του συγκεκριμένου μικρού δεξαμενόπλοιου ερμηνεύει και την ύπαρξη στην ονομασία της εταιρείας του συνθετικού «Ναυτιλιακή», βλ. ό.π., **Παράρτημα: Π.10**. (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶²⁶ «Όσον αφορά τους φορτωτές, χρησιμοποιούνταν φορτωτές τύπου *Cat 992*, *Cat 988* και *Mich 475B*, με χωρητικότητα του κάδου 12 κυβ. υάρδες. Για τις βοηθητικές εργασίες επιλέχθηκαν προωθητές τύπου *Cat 966* και *Cat D7*, ενώ στη διάτρηση *Wrangler*, αλλά και διατρητικά μεγάλου μεγέθους, όπως *Haouzher*, *Reed DM4*, τα οποία όρυσαν διατρήματα διαμέτρου 6 ¾ ιντσών. Στη μεταφορά του μαζομεταλλεύματος αλλά και των στεírων, χρησιμοποιούνταν μεγάλα χωματουργικά οχήματα. Συγκεκριμένα διαθέτονταν οχήματα των τύπων *Terex 33-11*, ωφέλιμου φορτίου 80 τόνων, *Cat 773*, ωφέλιμου φορτίου 50 τόνων και *Terex R35*, ωφέλιμου φορτίου 30 τόνων. Για τις βοηθητικές εργασίες, χρησιμοποιούνταν μικρότερα οχήματα, τύπου *Euclid R20* και *Euclid R22*». Βλ. Σαμούρης, ό.π., σελ. 20.

⁶²⁷ Ο.π., σελ. 26.

προσωπικό απασχολούνταν σε τρεις βάρδιες. Υπήρχε το νταμάρι, δύο εργοστάσια εμπλουτισμού, συνεργείο και αποθήκη. Το Παρασκευόρεμ(μ)α έφθασε να απασχολεί 1.500 εργαζόμενους. Ο τομέας περιελάμβανε και το εργοτάξιο του Γερόρεμ(μ)ατος⁶²⁸.

Το Γερόρεμ(μ)α ήταν σαφώς μικρότερο εργοτάξιο. Υπήρχε το νταμάρι του Βορρά, στο οποίο, όμως, ο λευκόλιθος είχε αυξημένη ποσότητα πυριτίου και το Pilot Plant⁶²⁹. Το γεγονός ότι ο παραγόμενος λευκόλιθος ήταν πυριτωμένος ήταν και η αιτία που το προσωπικό του τμήματος συρρικνωνόταν κατά περιόδους. Άλλο ένα δυσμενές στοιχείο ήταν ότι το στείρο υλικό στο ορυχείο ήταν δουνίτης, με αποτέλεσμα να μην εμπλουτίζεται στο Sink Float⁶³⁰. Αργότερα τα γεωτρύπανα εντόπισαν στην περιοχή ένα πολύ σημαντικό κοίτασμα, το «Γερόρεμ(μ)α Νότος». Το κοίτασμα αυτό ήταν μεγάλο, συμπαγές και πολύ καλής ποιότητας, δεν είχε όμως εμπλουτισσιμότητα, με αποτέλεσμα να προκύπτουν μεγάλες απώλειες στο Sink Float και ο παραγόμενος λευκόλιθος, στο ψιλομερές κλάσμα, να υποβαθμίζεται ποιοτικά. Στο κοίτασμα του Νότου αργότερα αναπτύχθηκαν σημαντικές υπόγειες εργασίες⁶³¹.

Η οικονομία της περιοχής αρχίζει να γνωρίζει μεγάλη άνθηση με κορύφωση στις αρχές του 1970, οπότε οι εργαζόμενοι φτάνουν τους 5.000. Προέρχονται από τη Βόρεια και Κεντρική Εύβοια, αλλά και από πολλά μέρη της Ελλάδας. Πολλοί από αυτούς

⁶²⁸ «Στο Παρασκευόρεμ(μ)α υπήρχαν δύο εργοστάσια εμπλουτισμού του μεταλλεύματος, το μεγάλο και το μικρό. Και τα δύο εργοστάσια ήταν ίδιας τεχνολογίας, είχαν δηλαδή τμήματα Pilot Plant(s), Sortex (φωτοηλεκτρικά μηχανήματα διαχωρισμού μαγνησίτη-στείρων) και Sink Float. Απλώς το ένα ήταν διπλάσιο σε μέγεθος του άλλου. Και στα δύο χρησιμοποιούνταν μηχανήματα των εταιρειών Vedag και Dragon. Ο εμπλουτισμός γινόταν με 3 τρόπους, ανάλογα με το μέγεθος. Συγκεκριμένα, το μαζομετάλλευμα εθραύετο στον σπαστήρα, σε μέγεθος των 150 χιλιοστών (-150 μμ) και ταξινομείτο σε τρία κλάσματα: 1) Στο χονδρόκοκκο κλάσμα(50≅150 μμ) γινόταν χειροδιαλογή από εργάτριες.

2) Στο ενδιάμεσο κλάσμα (20≅50) γινόταν οπτικός διαχωρισμός με τα μηχανήματα Sortex, όπου με ένα σύστημα μικρών ταινιών οι πέτρες διέρχονταν μία-μία και εκεί φωτογραφίζονταν από τρεις κάμερες. Εάν η πέτρα ήταν λευκόλιθος, δηλαδή είχε χρώμα λευκό (το στείρο ήταν μαύρο), δινόταν από τον ηλεκτρονικό εγκέφαλο, που επεξεργαζόταν τις φωτογραφίες, εντολή και άνοιγε μία βαλβίδα πεπιεσμένου αέρα, με αποτέλεσμα να μετακινείται η λευκή πέτρα και να γίνεται διαχωρισμός.

3) Στο τρίτο κλάσμα, το λεπτόκοκκο (2≅20μμ), ο διαχωρισμός γινόταν με βαρέα διάμεσα (Sink Float). Εν προκειμένω, δημιουργείτο ένα υγρό με πυκνότητα περίπου 2,20. Το υγρό αυτό ήταν νερό, στο οποίο προσετίθετο σιδηροπυρίτιο και μαγνησίτης. Μέσα στο βαρύ διάμεσο, έπεφτε το λεπτόκοκκο μαζομετάλλευμα και διήρχετο μέσα από ένα κυκλώνα, όπου λόγω κυκλωνισμού διαχωριζόταν το Sink, δηλαδή το βαρύ υλικό (λευκόλιθος) από το Float, δηλαδή το ελαφρύ (στείρο δηλαδή σερμπεντίνης). Το Sink στέγνωνε, σε ένα ξηραντήριο και εν συνεχεία περνούσε από ξηρούς μαγνήτες, οι οποίοι συγκρατούσαν το στείρο περιεχόμενο, δηλαδή το σερμπεντίνη, ο οποίος ήταν μαγνητικός. Ο λευκόλιθος του Παρασκευορέμ(μ)ατος ήταν άριστης ποιότητας με πολύ μικρή περιεκτικότητα σε ασβέστιο και άριστη εμπλουτισσιμότητα στο Sink Float». Βλ. ό.π., σελ. 14.

⁶²⁹ Pilot Plant: πρόδρομη εγκατάσταση δοκιμών εμπλουτισμού και εν γένει αξιοποίησης μεταλλευμάτων μαγνησίτη.

⁶³⁰ Sink Float: εγκαταστάσεις εμπλουτισμού με τη μέθοδο της διαφορικής επίπλευσης

⁶³¹ Βλ. Σαμούρης, ό.π., σελ. 24.

εγκαθίστανται μόνιμα πλέον στο Μαντούδι. Την ίδια περίοδο το χρήμα ρέει άφθονο αλλάζοντας τον τρόπο ζωής των κατοίκων του⁶³².

Στη διάρκεια της δικτατορίας (1967-1974) ο Μιχάλης Σκαλιστήρης φέρεται ευνοούμενος από το καθεστώς των συνταγματαρχών, των οποίων τις πρακτικές αναπαράγει και στην εταιρεία του : *«Τα ηγετικά στελέχη του Σκαλιστήρη ήταν πρώην μέλη του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας και αποτελούν μια φυσική γέφυρα μεταξύ εργοδοσίας και ένοπλων κρατικών μηχανισμών. Αποστολή τους είναι η αστυνόμευση των εργαζόμενων, όχι μόνο στους χώρους εργασίας αλλά ακόμα και στους χώρους διαμονής (χωριά). Κάθε εργαζόμενος έχει και το φάκελό του, με στοιχεία δοσμένα από την Ασφάλεια. Παράλληλα ο Σκαλιστήρης διαθέτει άγημα τριάντα ιδιωτικών ένοπλων αστυνομικών, που φρουρούν τους εργάτες και τους απαγορεύουν να μετακινούνται από τμήμα σε τμήμα. Πάνω σε αυτό το υπόβαθρο στηρίχτηκε ο αυταρχισμός της εταιρείας Σκαλιστήρη⁶³³»*.

Παράλληλα, οι συνθήκες εργασίας των μεταλλωρύχων ήταν ιδιαίτερα σκληρές και επικίνδυνες: *«περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους δεκάδες και εκατοντάδες μέτρα κάτω από τη γη. Οι ιδιοκτήτες των μεταλλείων για να έχουν μεγάλο κέρδος πληρώνουν μικρά μεροκάματα, δεν τους διαθέτουν το αναγκαίο οξυγόνο, δεν εγκαθιστούν συστήματα εξαερισμού και δεν παίρνουν προστατευτικά μέτρα για την προστασία της ζωής τους [...]. Έτσι, όσοι από τους εργαζόμενους αυτούς δε θα χαθούν στη διάρκεια διάφορων ατυχημάτων⁶³⁴, θα πεθάνουν στα 45 τους χρόνια από καρκίνο, πνευμονικές και καρδιακές παθήσεις...»⁶³⁵.*

Με τη μεταπολίτευση (1974) η «Εταιρεία Σκαλιστήρη» συνέχισε να διατηρεί τα προνόμια, τα οποία είχε αποκτήσει κατά την εποχή της Χούντας⁶³⁶. Συνέχισε με την απειλή των μαζικών απολύσεων να απολαμβάνει την υποστήριξη του κρατικού δανεισμού, χωρίς,

⁶³² Βέττας, ό.π., σελ. 115 και Καλέμης, ό.π. σελ. 190, συνέντευξη της Πόπης Λυμπέρη (ιδρυτικό μέλος του Πολιτιστικού Συλλόγου Μαντουδιού) στο περιοδικό «Προσωπική Ευθύνη»: *«[...] όλα εξαρτήθηκαν από τη λειτουργία αυτού του έργου. Μονόδρομος. Τα κτήματα ουσιαστικά εγκαταλείφθηκαν ή υποκαλλιεργούνταν (βοηθούσαν και οι άδειες ασθενείας...). Αποτέλεσμα, ούτε αγρότες ούτε βιομηχανικοί εργάτες να υπάρχουν. Λίγο από εδώ λίγο από εκεί... Και μαζί η σιγουριά πως τούτο το έργο θα υπάρχει και για τα παιδιά και για τα εγγόνια»*.

⁶³³ Ο.π., σελ. 189.

⁶³⁴ Βλ. Σαμούρης, ό.π., σελ. 17-18: *«Στη διάρκεια του έτους 1974 έγιναν τρία θανατηφόρα ατυχήματα, δύο στα εργοστάσια και ένα στην εξόρυξη. Η εμπειρία του θανατηφόρου ατυχήματος, είναι φοβερή. Πάνω απ' όλα χάνεται ένας άνθρωπος. Παράλληλα όμως επέρχεται τεράστια αναστάτωση στο εργοτάξιο. Οι επιβλέποντες οδηγούνται στα δικαστήρια, αρχίζουν οι επισκέψεις από τις διάφορες Επιθεωρήσεις, όπως η Επιθεώρηση Μεταλλείων, λαμβάνονται σπασμωδικά μέτρα ασφαλείας και γενικά, για να έρθει η ηρεμία στο εργοτάξιο, πρέπει να περάσει τουλάχιστον ένας μήνας»*.

⁶³⁵ Καλέμης, ό.π., σελ. 189.

⁶³⁶ Ενημερωτικό έντυπο, *Συγκρότημα Σκαλιστήρη*, 1972, σελ. 5: *«οι λόγοι εις τους οποίους οφείλεται η ανάπτυξις του Συγκροτήματος Σκαλιστήρη είναι πολλοί. Εις αυτούς περιλαμβάνονται βεβαίως πρωτίστως τα λαμβανόμενα κυβερνητικά μέτρα και η δραστηριότης του προσωπικού του Συγκροτήματος, το οποίον εις το σύνολον του εμφορείται από το έμβλημα - συνεχής έρευνα και μελέτη, ταχεία απόφασις και εκτέλεσις-»*.

όμως, όπως του καταλογίζεται, να επενδύει τα εκταμιευόμενα ποσά στον εκσυγχρονισμό του μηχανολογικού της εξοπλισμού.

Εν τω μεταξύ, η εξόρυξη συνέχισε να έχει ληστρικό χαρακτήρα και, καθώς συνέχισε να είναι επιφανειακή, δημιούργησε δραματικές αλλαγές στην μορφολογία των εξορυκτικών χώρων, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ήταν οι ίδιοι δάση ή εντάσσονταν μέσα σε δασοσκεπασμένες περιοχές⁶³⁷.

Αντίθετη άποψη εκφράζει ο ίδιος ο επιχειρηματίας στην παραχωρούμενη συνέντευξή του⁶³⁸, αφού υποστηρίζει ότι γνώμονας και προτεραιότητα στις εξορυκτικές δραστηριότητες της εταιρείας του ήταν η σωστή εκμετάλλευση και διαχείριση των αποθεμάτων λευκόλιθου της περιοχής. Αυτή η πολιτική συνετής εκμετάλλευσης των εγχώριων αποθεμάτων υλοποιούνταν στα εργοστάσια εμπλουτισμού του μεταλλεύματος, όπου η εφαρμογή σε αυτά νέων ευρεσιτεχνικών μεθόδων και τεχνολογιών παρείχαν τη δυνατότητα λήψης του μαγνησίτη και από φτωχότερα μεταλλεύματα, τα οποία μέχρι τότε δεν είχαν οικονομικό ενδιαφέρον. Στην ίδια κατεύθυνση προστασίας του μεταλλευτικού πλούτου συγκατελέγονταν και οι εισαγωγές, που πραγματοποιούνταν κατά καιρούς, σε ακατέργαστο μέταλλευμα από άλλες περιοχές ή κράτη (Τουρκία), όταν η αγορά του αποδεικνόταν προτιμότερη από την εγχώρια εξόρυξή του. Για την επιλογή του αυτή κατηγορήθηκε έντονα ότι έβλαπτε τα εθνικά συμφέροντα, αλλά και μετά την «κοινωνικοποίηση» της εταιρείας τα νέα Διοικητικά Συμβούλια συνέχισαν την ίδια πρακτική.

Αναφορικά με το επενδυτικό και αναπτυξιακό πρόγραμμα της εταιρείας του υποστηρίζει ότι αυτό ήταν τεράστιο και εντάθηκε μετά το 1976. Μάλιστα, είχε ενδιαφερθεί και για την αγορά εργοστασίου πυρίμαχων προϊόντων στις Η.Π.Α., αλλά οι διαπραγματεύσεις तोρπιλίστηκαν από ανταγωνίστρια αμερικανική εταιρεία. Στις επιχειρηματικές του πρωτοβουλίες συμπεριλαμβάνει και την ερευνητική του προσπάθεια αξιοποίησης των χρωμονικελιούχων σιδηρομεταλλευμάτων της Κεντρικής Εύβοιας. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση συνάντησε τη σφοδρή αντίδραση άλλων ελληνικών εταιρειών, που δραστηριοποιούνταν στην εκμετάλλευση του συγκεκριμένου μεταλλεύματος, και τελικά ματαίωσε τους σχεδιασμούς του.

Συνεχίζοντας τη συνέντευξή του αναφέρει ότι, οπωσδήποτε, υπήρχε κάποιο επιχειρηματικό «ρίσκο» στο «άνοιγμα» των δραστηριοτήτων του, που ίσως δεν θα έπρεπε να το είχε αναλάβει, δεδομένου ότι παρουσιαζόταν ήδη κάποιες ενδείξεις της επερχόμενης

⁶³⁷ Καλέμη, ό.π., σελ. 190.

⁶³⁸ **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

διεθνούς οικονομικής κρίσης. Όμως, η εμπιστοσύνη του στην καλή λειτουργία της εταιρείας και κυρίως στην άριστη ποιότητα των προϊόντων της τον ενθάρρυναν στην ανάληψη νέων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Η πεποίθησή του ότι η «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» ήταν ο στυλοβάτης του «Συγκροτήματος Σκαλιστήρη» παρέμενε δεδομένη, για αυτό και φρόντισε αυτή να αναπτύξει υποδομές πρωτόγνωρες για τα ελληνικά δεδομένα και ανταγωνιστικές, αν όχι ανώτερες, άλλων γνωστών μεταλλευτικών εταιρειών του εξωτερικού. Ακόμα και στον τομέα της επίδειξης κοινωνικής πολιτικής η εταιρεία πρωτοτυπούσε και πρωτοπορούσε (υπαλληλικός οικισμός στη θέση Φούρνοι, χρηματικές δωρεές, ίδρυση Υπηρεσίας Κοινωνικών Λειτουργιών, κοινωφελή έργα, διάνοιξη και συντήρηση δρόμων, κατάσβεση πυρκαγιών κ.ά.). Σίγουρα μέσα στις προθέσεις του ήταν η ανάπτυξη μιας σύγχρονης βιομηχανίας εναρμονισμένης και με το εργατικό δίκαιο της εποχής, όπου θα είχε εξασφαλιστεί η αρμονική συνεργασία εργαζομένων, συνδικάτων και εργοδοσίας. Βέβαια, δεν απέκλεισε το γεγονός ότι κάποια μεσαία ή κατώτερα στελέχη της εταιρείας, στη Διεύθυνση Προσωπικού, ενστερνίζονταν κάποια άλλη ιδεώδη και πρακτικές, οι οποίες οδήγησαν στην ανάπτυξη εχθρικής προς την εργοδοσία στάσης και διάθεσης από τους εργαζόμενους. Αναφορικά με την ύπαρξη της εταιρείας του, πάντα πίστευε ότι αυτή έπρεπε να παραμείνει σε «ελληνικά χέρια», γι' αυτό και σε δύσκολες εποχές δεν ενδιαφέρθηκε για την πώλησή της σε ξένους κεφαλαιούχους, παρόλο που υπήρξαν ανάλογες προτάσεις⁶³⁹.

Στο μεταξύ, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια κρίσης των μεταλλείων. Η διεθνής κάμψη της χαλυβουργίας, του βασικότερου τομέα απορρόφησης των πυρίμαχων προϊόντων και το άνοιγμα των ευρωπαϊκών αγορών σε χώρες με χαμηλότερο κόστος παραγωγής (Κίνα, Ν. Κορέα), οδηγούν προοδευτικά τον κλάδο σε συρρίκνωση. Το Μάρτιο του 1976 ξεσπά στο Μαντούδι μια από τις μεγαλύτερες απεργίες της μεταπολίτευσης, αφού οι εργαζόμενοι αντέδρασαν στις μαζικές απολύσεις των τελευταίων δύο χρόνων με δυναμικές κινητοποιήσεις, οι οποίες διήρκεσαν 40 περίπου ημέρες⁶⁴⁰.

⁶³⁹ Ο.π.

⁶⁴⁰ Για τα χρονικά της μεγάλης απεργίας του 1976, βλ. Καλέμης, ό.π., σελ. 189-196. Όμως, από κάποιους εργαζόμενους θεωρήθηκε ότι η απεργία διαρκείας τότε ήταν προκαταβολικά μια λανθασμένη ενέργεια, αφού (Σαμούρης, ό.π., σελ. 193): «1) δεν προηγήθηκαν προειδοποιητικές στάσεις εργασίας και στη συνέχεια ολιγοήμερη προειδοποιητική απεργία, 2) δεν ήταν κατάλληλη η εποχή που επιλέχθηκε, αφού η εταιρεία δεν είχε ανάγκη για παραγωγή, καθόσον υπήρχε μεγάλο απόθεμα δίπυρου μαγνησίας. Συγκεκριμένα είχαν γεμίσει με δίπυρο όλες οι αποθήκες στους Φούρνους και είχαν νοικιαστεί αποθήκες στα Ψαχνά, όπου μεταφερόταν και αποθηκευόταν η δίπυρος μαγνησία, 3) εργαζόταν ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων που είχαν έρθει από

Ο ίδιος ο Μιχάλης Σκαλιστήρης παραδέχεται⁶⁴¹ ότι στη λύση της απεργίας βοηθήθηκε σημαντικά από την κεντρική εξουσία (αποστολή αστυνομικών δυνάμεων και οχημάτων-αυρών) και ότι χρησιμοποίησε διάφορες μεθόδους για να φτάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα (ρίψη έντυπου υλικού από αεροπλάνα, κ.ά.). Όταν η ηρεμία στα εργοτάξια αποκαταστάθηκε, είχε την αίσθηση ότι η ρήξη στις σχέσεις του με τα σωματεία ήταν πλέον δεδομένη και προβλεπόταν εντεινόμενη, αφού, μάλιστα, οι εργαζόμενοι άρχισαν, σιγά σιγά, να προβάλλουν το κυρίαρχο αίτημα της «συνδιοίκησης» στην εταιρεία. Φυσικά, μια τέτοια εξέλιξη την απέρριπτε ασυζητητί.

Παρά τις δυσμενείς συγκυρίες η εταιρεία είχε προγραμματίσει την ανέγερση εργοστασίου παραγωγής μαγνησίας από το θαλασσινό νερό, δυναμικότητας 100.000 τόνων ετησίως. Η αρχή των εργασιών είχε τοποθετηθεί στο τέλος του 1976, ενώ το πέρας και η έναρξη λειτουργίας του είχε προγραμματιστεί μέσα στο 1979. Ο απαιτούμενος δολομίτης θα εξασφαλιζόταν από τα μεγάλα κοιτάσματα που διέθετε η εταιρεία σε κοντινή απόσταση, η καθαρότητα και η ποιότητα των οποίων θα εξασφάλιζαν την παραγωγή άριστης ποιότητας «περικλάστου». Επίσης, από την ίδια περιοχή θα λαμβανόταν δολομίτης, ο οποίος θα επεξεργαζόταν στους περιστροφικούς κλίβανους, τους οποίους ήδη διέθετε η εταιρεία, για την παραγωγή δίπυρου δολομίτη και πυρίμαχων πλίνθων. Με την αποπεράτωση της επένδυσης η συνολική δυναμικότητα του «Συγκροτήματος Σκαλιστήρη» θα ανερχόταν στους 550.000 τόνους το χρόνο⁶⁴².

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης επένδυσης ο Μιχάλης Σκαλιστήρης αναφέρει ότι αγοράστηκε τεχνογνωσία από τους Ιάπωνες, οι οποίοι είχαν εξειδικευτεί στην παραγωγή «θαλασσίας μαγνησίας». Το εργοστάσιο προγραμματιζόταν να κατασκευασθεί στη Δυτική Εύβοια (περιοχή Λίμνης-Ροβιών), αλλά η ίδρυσή του προσέκρουσε σε σφοδρές αντιδράσεις περιβαλλοντικών και οικολογικών συλλόγων και τελικά ματαιώθηκε. Ο ίδιος ο επιχειρηματίας παραδέχεται ότι αυτή η εξέλιξη, τελικά, ήταν ευνοϊκή για τα συμφέροντα της εταιρείας του, αφού απέφυγε το κόστος μιας ακόμα παρακινδυνευμένης επένδυσης⁶⁴³.

μακρινές περιοχές και επόμενο ήταν να μην μπορούν να αντέξουν σε μια μακροχρόνια απεργία και συνεπώς ήταν βέβαιο ότι πολύ γρήγορα θα αντιδρούσαν.

Η απεργία, πάντως, προκάλεσε μεγάλο ρήγμα στις σχέσεις της εταιρείας και εργαζόμενων, αλλά και το επιστημονικό προσωπικό άρχισε να αισθάνεται αποκομμένο από το υπόλοιπο προσωπικό. Οι εργαζόμενοι στο Μεταλλείο είχαν μουνδιάσει και ήταν τελείως ανίσχυροι να κάνουν το παραμικρό, μετά την ατυχή κατάληξη της απεργίας. Το χειρότερο όμως ήταν ότι ο Σκαλιστήρης άρχισε να προβληματίζεται σοβαρά, κατά πόσο είχε μέλλον η εταιρεία του σε αυτή την περιοχή». Βλ. Σαμούρης, ό.π., σελ. 32.

⁶⁴¹ **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶⁴² Έντυπο ισολογισμών και κύκλου εργασιών Συγκροτήματος Σκαλιστήρη, Ιούνιος 1975, σελ. 16.

⁶⁴³ **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

Στη συνέχεια, η εταιρεία περιέστειλε και την εφαρμογή του αναπτυξιακού της προγράμματος για την περίοδο 1976-1979, αφού σταδιακά άρχισε να έχει οικονομικά προβλήματα και έπρεπε, προκειμένου να επιβιώσει και να σταθεί όρθια στον διεθνή ανταγωνισμό, να προχωρήσει σε περιστολή του εργατικού της δυναμικού. Από απόψεως μεταλλειοφορίας στα νταμάρια η κατάσταση δεν ήταν ευχάριστη. Ο Μιχάλης Σκαλιστήρης ζήτησε να γίνει περιορισμός του προσωπικού και αποφασίσθηκε να τεθούν άτομα σε διαθεσιμότητα ή ακόμα και να γίνουν απολύσεις. Βέβαια, ο περιορισμός του προσωπικού είναι σύνηθες φαινόμενο στα μεταλλεία, τα οποία έχουν ένα πεπερασμένο χρόνο ζωής, ο οποίος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως την ποσότητα και την ποιότητα του κοιτάσματος, το κόστος της εξορύξεως, το ενδιαφέρον της αγοράς κ.λ.π.⁶⁴⁴

Ο πολιτικός σχηματισμός του Π.Α.Σ.Ο.Κ. κέρδισε στις Εθνικές Εκλογές του 1981 και ένα από τα πρώτα μέτρα, που έλαβε, ήταν η σύσταση εργοταξιακών σωματείων. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι συνδικαλιστές προχώρησαν στη σύσταση ενός αναλόγου σωματείου με επικεφαλής παλιούς, Βασίλης Τάρλας, αλλά και νέους συνδικαλιστές, Χρήστος Τσαπέτης. Όμως, η κακή οικονομική κατάσταση της εταιρείας επιδεινώθηκε το Φθινόπωρο του 1983 και ο ίδιος ο Μιχάλης Σκαλιστήρης δήλωσε αδυναμία για να ανταποκριθεί στις οικονομικές απαιτήσεις τρίτων. Η εταιρεία, ουσιαστικά, τελούσε υπό διάλυση και αδυνατούσε να καλύψει τις οικονομικές της υποχρεώσεις. Ο Μιχάλης Σκαλιστήρης εγκαταλείπει οριστικά την περιοχή μέσα σε μια διάχυτη, στο χώρο των εργαζόμενων, φημολογία οικονομικών ατασθαλιών, στις οποίες πίστευαν ότι είχε συμμετοχή⁶⁴⁵.

Ο ίδιος, βέβαια, αναφέρει⁶⁴⁶ ότι στο διαχειριστικό έλεγχο των οικονομικών της εταιρείας του, που επακολούθησε, δεν διαπιστώθηκε καμία παράνομη συνδιαλλαγή και αποκαταστάθηκε με απαλλακτικό βούλευμα. Το μοναδικό μεμπτό στοιχείο, που του καταλογίστηκε, ήταν η παροχή προμήθειας (μίζας) προς κυβερνητικούς παράγοντες αραβικών κρατών (Αλγερίας), προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία της εξαγωγής προς αυτές των προϊόντων της εταιρείας του. Διερωτάται, λοιπόν, αν αυτή η πρακτική δεν εξακολουθεί και σήμερα να χαρακτηρίζει τις εμπορικές δοσοληψίες των ελληνικών εταιρειών με τη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Και συνεχίζοντας αναφέρει ότι, παρά την αποκατάστασή του, μέχρι και σήμερα ταλαιπωρείται από δίκες, καθώς προσπαθεί να

⁶⁴⁴ Σαμούρης, ό.π., σελ. 44.

⁶⁴⁵ Ο.π., σελ. 45-47.

⁶⁴⁶ **Παράρτημα: Π.10** (Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

απεμπλακεί από τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει ως εγγυητής των δανείων της εταιρείας του.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές και σε συνδυασμό με την επί δεκαετίες τακτική διαρκούς δανεισμού, το 1983, η «Α.Ε. Επιχειρήσεων Μεταλλευτικών Βιομηχανικών και Ναυτιλιακών» (F.I.M.I.S.CO.) περνά στην εποπτεία του Ο.Α.Ε. (Οργανισμός Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων), με χρέη που προσέγγιζαν τα 11,5 δισ. δραχμές και ουσιαστικά κοινωνικοποιείται. Τον Απρίλιο του 1984 επισκέπτεται το Μαντούδι και ο Υπουργός Οικονομίας Γεράσιμος Αρσένης⁶⁴⁷.

Όταν πέρασε ο ενθουσιασμός από την «Κοινωνικοποίηση» της εταιρείας, το μεταλλείο ήρθε αντιμέτωπο με τα σοβαρά του προβλήματα. Το πλέον σημαντικό ήταν η αδυναμία εντοπισμού νέων κοιτασμάτων ανάλογης σπουδαιότητας με αυτά του Παρασκευορέμ(μ)ατος και του Κ1 στον Κάκαβο. Τα δύο αυτά κοιτάσματα αποτέλεσαν τους πυλώνες, επάνω στους οποίους στηρίχθηκε η εταιρεία και αργότερα βάσισε την εντυπωσιακή της ανοδική ανέλιξη. Η εταιρεία διέθετε και άλλα αξιόλογα κοιτάσματα, όπως: το Γερόρεμ(μ)α Νότος, Κ2, Κ3, Κ4 και Μωραϊτής, δεν ήταν όμως τα κοιτάσματα αυτά της ίδια σπουδαιότητας και αξίας με το Κ1 και το Παρασκευορέμ(μ)α, τα οποία ήταν δύο καταπληκτικά κοιτάσματα⁶⁴⁸.

Στα εννιά χρόνια που ακολούθησαν επαναπροσλήφθηκαν μόνο 3.500 από τους 5.000 εργαζόμενους, οι οποίοι και αυτοί, το 1992, απολύθηκαν με την πολιτική απόφαση της οριστικής παύσης της εταιρείας, η οποία είχε αυξήσει τα χρέη της στα 60 δισ. δρχ., και της διάλυσης του Ο.Α.Ε.⁶⁴⁹.

⁶⁴⁷ Βλ. <http://users.otenet.gr/prin/01-10.html> και Καλέμης, ό.π., σελ. 196-201.

⁶⁴⁸ Σαμούρης, ό.π., σελ. 67.

⁶⁴⁹ Βλ. <http://users.otenet.gr/prin/01-10.html>.

Σχετικά με την προοδευτική συρρίκνωση της εταιρείας και την οριστική αναστολή των εργασιών της, ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση του μηχανικού της Σαμούρη Ιωάννη, βλ. ό.π., σελ. 67-68: «Ποιοι ήταν οι λόγοι που ένα τεράστιο μεταλλείο, όπως αυτό του Μαντουδίου, που απασχολούσε περίπου 5.000 εργαζόμενους, ένα μεταλλείο που κυριολεκτικά ντόπιοι και ξένοι επισκέπτες εντυπωσιάζονταν από το μέγεθος των εγκαταστάσεων αλλά και του κινητού εξοπλισμού που διέθετε, ένα μεταλλείο του οποίου τα πυρίμαχα προϊόντα, όπως η δίπυρος μαγνησία και τα πυρίμαχα τούβλα, ήταν ονομαστά στη διεθνή αγορά και κατ' επανάληψη είχε πάρει βραβείο για την άριστη ποιότητά τους.

Η εταιρεία δε θα μπορούσε να συνεχίσει σε αυτό το τεράστιο μέγεθος και να απασχολεί τόσους πολλούς εργαζόμενους, γιατί τα κοιτάσματά της προοδευτικά είχαν γίνει πιο «πτωχά» και η σχέση αποκαλύψεως τους γινόταν συνεχώς δυσμενέστερη. Εξάλλου οι καλές μέρες με το Κ1 και το Παρασκευορέμμα, στην άνθισή τους, είχαν περάσει και διάδοχες καταστάσεις δεν είχαν δρομολογηθεί. Αλλά και ως προς την ποιότητα του παραγόμενου λευκόλιθου τα πράγματα είχαν γίνει χειρότερα. Παλαιότερα, ως παραγωγή δηλώνονταν ο λευκόλιθος που χρησίμευε αποκλειστικά για την παραγωγή διπύρου καλής ποιότητας, δηλαδή Ε21Α και Ε11Α. Τώρα ως παραγωγή δηλώνεται και ο λευκόλιθος ο οποίος χρησίμευε για την παραγωγή δευτέρων ποιότητων διπύρου, όπως ΝΕ1, ΝΕ2, ΝΕ3 και Ε11, οι οποίες όμως είχαν χαμηλή τιμή πώλησης.

Στο Μαντούδι υπήρχαν μόνο επιφανειακές εκμεταλλεύσεις και αυτό ήταν λάθος. Έπρεπε να αναπτυχθούν και υπόγειες εκμεταλλεύσεις, εκεί βέβαια που υπήρχαν οι κατάλληλες συγκεντρώσεις λευκόλιθου. Δεν υπήρχε ακόμα εμπειρία στις υπόγειες εξορύξεις, οι Μηχανικοί μάλιστα της εταιρείας απέφευγαν να μιλούν

Με το κλείσιμο της «F.I.M.I.S.CO.» ο ελληνικός μαγνησίτης γνώρισε μια δύσκολη περίοδο. Η βιομηχανία των πυρίμαχων, η οποία στο μεγαλύτερο μέρος της ήταν εξαγωγική, συρρικνώθηκε σημαντικά, αφού η εταιρεία απασχολούσε το 75% των εργαζόμενων στον κλάδο. Η παραγωγή έπεσε από 900.000 τόνους, το 1989, σε 470.000 τόνους, το 1992⁶⁵⁰.

Όμως, από το 1994 έχει σημειωθεί διεθνώς αξιοσημείωτη βελτίωση τόσο στη ζήτηση όσο και στις τιμές. Ένας πρόσθετος λόγος για αυτή τη βελτίωση ήταν τα μέτρα αντιστάθμισης που έθεσε η Ε.Ε., το 1993, κυρίως για τον κινέζικο μαγνησίτη⁶⁵¹. Έτσι, ο κλάδος των εταιρειών⁶⁵², οι οποίες σχετίζονται με τα μαγνησιούχα προϊόντα, αρχίζει πάλι να επανακάμπτει.

για υπόγεια εξόρυξη. Ανύπαρκτο ήταν και το προσωπικό για υπόγειες εξορύξεις και αν αυτό υπήρχε απασχολούνταν στα μικρά μεταλλεία. Τελικά, με μεγάλη καθυστέρηση είχε ξεκινήσει, σε μικρή κλίμακα, η υπόγεια εξόρυξη στο κοίτασμα «Γερόρεμμα Νότος». Το μέγεθος της εταιρείας ήταν τεράστιο και η παρουσία της ήταν καθοριστική στην οικονομική ζωή σχεδόν του μισού νομού. Αυτό όμως αποτέλεσε αιτία για την οικονομική εκμετάλλευσή της από τα πολιτικά κόμματα. Οποιος ήλεγχε την εταιρεία, ήλεγχε και την οικονομία της περιοχής, άρα και τους ψήφους και αυτό ακριβώς αποτελούσε ισχυρό κίνητρο για τα κόμματα να θέλουν να θέσουν την εταιρεία υπό τον έλεγχό τους και να επιχειρούν τη χειραγώγηση των εργαζόμενων.

Τα σωματεία, όπου αυτοί οργανώνονταν, με τους επικεφαλής συνδικαλιστές τους, έπρεπε να κατανοήσουν ότι οι εταιρείες και μάλιστα αυτές που έπρεπε να αντιπαλέψουν το διεθνή ανταγωνισμό, δεν μπορούσαν να επιβιώσουν έχοντας ως υψηλόβαθμα στελέχη τυχαία κομματικά στελέχη. Από την άλλη έπρεπε να έχει ωριμάσει η ιδέα ότι έπρεπε να γίνει σοβαρή μείωση του προσωπικού και δραστική συρρίκνωση των εργασιών. Κάτι τέτοιο συνέβη το 1990 με τους Βωξίτες στην περιοχή της Λαμίας και η επιχείρηση συνεχίζει τη λειτουργία της μέχρι και σήμερα. Δυστυχώς και ο Σκαλιστήρης είχε τις δικές του ευθύνες, αφού συμπαρατάχτηκε ανοικτά και ενεργά στη σύγκρουση των πολιτικών σχηματισμών του τέλους της δεκαετίας του 1970, ενώ με τα σωματεία επέλεξε τη μετωπική σύγκρουση. Στους ατυχείς χειρισμούς του, μετά τη λήξη των απεργιακών κινητοποιήσεων, συγκαταλέγεται και η απόλυση του Ηλία Κεδίκογλου, του πιο ικανού μηχανικού της εταιρείας, λόγω της υποψηφιότητας, ως βουλευτή, του αδελφού του Βασίλη Κεδίκογλου. (Ο ίδιος ο Μιχάλης Σκαλιστήρης παραδέχεται ως λανθασμένη την επιλογή του να μεταθέσει τον Ηλία Κεδίκογλου, αρχικά, στο λιγνιτωρυχείο του στην Κύμη και αργότερα να τον απολύσει, βλ. **Παράρτημα: Π.10**-Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

Έτσι χάθηκε η ευκαιρία αναζήτησης ενός νέου σχήματος επιβίωσης της εταιρείας που θα μπορούσε να έχει ως σημείο αναφοράς τις ανάγκες του εργοστασίου των πυρίμαχων και της Flotation. Για τις ανάγκες των πυρίμαχων, θα μπορούσε να γίνει εισαγωγή λευκόλιθου, κάτι που γίνεται στη Γερμανία, όπου τα εργοστάσια λειτουργούν αποκλειστικά με εισαγόμενη δίπυρη. Εξάλλου η εταιρεία, από την εποχή ακόμα του Σκαλιστήρη, αγόραζε λευκόλιθο καλής ποιότητας και σε χαμηλή τιμή από την Τουρκία ή από το γειτονικό εργοτάξιο του Μποδοσάκη στο Δράζι. Είναι κοινή πεποίθηση, ότι εάν το εργοστάσιο Πυρίμαχων είχε κατασκευασθεί σε άλλη περιοχή, στη Χαλκίδα παραδείγματος χάριν, θα λειτουργούσε ακόμη μέχρι σήμερα. Ακόμη η απουσία της FIMISCO από την αγορά, παρείχε τη δυνατότητα στη Κίνα και στην Αυστραλία να μπουν στο παιχνίδι με τρόπο δυναμικό και να οικειοποιηθούν την αγορά των πυρίμαχων.

Αλλά και με το νέο ιδιοκτησιακό καθεστώς και την «Κοινωνικοποίηση» της εταιρείας τα πράγματα δεν άλλαξαν και η ίδια οδηγήθηκε σε πτώχευση συμπαράσυροντας σε οικονομική καθίζηση και την ευρύτερη περιοχή. Σήμερα η κατάσταση είναι αποκαρδιωτική. Υπάρχει πλήρη ακινησία. Οι εγκαταστάσεις σαπίζουν από την ακινησία και μεγάλο μέρος του εξοπλισμού έχει πωληθεί. Πέραν τούτου από τις εγκαταστάσεις, που παραμένουν και από τον οικισμό, έχουν αφαιρεθεί πολλά μηχανήματα και αντικείμενα. Οι υψηλού επιπέδου εργαζόμενοι επάνδρωσαν τις κατασκευαστικές εταιρείες των Αθηνών (τεχνίτες, χειριστές, ηλεκτρολόγοι), πολλοί παλιοί μεταλλωρύχοι συνταξιοδοτήθηκαν ενώ παράλληλα υπήρξε στροφή προς άλλες δραστηριότητες (γεωργία, αλιεία, τουρισμός)».

⁶⁵⁰ Τσιραμπίδης, ό.π., σελ.161.

⁶⁵¹ Ο.π.

⁶⁵² Μετά το κλείσιμο της «F.I.M.I.S.CO.» (1991) οι εταιρείες που δραστηριοποιήθηκαν στην παραγωγή μαγνησιούχων προϊόντων είναι (βλ. <http://www.hirc.gr/services/newsletter/inn2/ekepy.htm>).

Στο τέλος του 1996 σε ευνοϊκότερο, πλέον, περιβάλλον τελεσφορεί η προσπάθεια ιδιωτικοποίησης της «FI.M.I.S.CO.», καθώς τα εγκαταλελειμμένα μεταλλεία της και το εργοστάσιό της στη Βόρεια Εύβοια τίθενται υπό καθεστώς εκκαθάρισης και εξαγοράζονται από μια κοινοπραξία, η οποία απαρτιζόταν από τη «Βιολίν», ελληνική εταιρεία που δραστηριοποιούνταν στην παραγωγή λιγνίτη, την «Alpha Ventures», κεφαλαιαϊκός όμιλος με έδρα του την Αθήνα, τον επιχειρηματία Βαρβούτη και την Τράπεζα Πίστεως⁶⁵³.

Η κοινοπραξία αυτή γνωστή με το όνομα «V(B)iomagn» κατέστη η δεύτερη μεγαλύτερη εταιρεία παραγωγής μαγνησίτη στην Ελλάδα με ετήσια παραγωγή 250.000 τόνους από τα δύο ορυχεία της στον Κάκαβο και το Γερόρεμ(μ)α της Εύβοιας, των οποίων τα διαπιστωμένα αποθέματα είναι περίπου 9 εκατομμύρια τόνοι⁶⁵⁴. Η βραχύβια, όμως, λειτουργία της επιχείρησης δεν έλυσε το πρόβλημα της ανεργίας στην περιοχή, αφού η ίδια προσέλαβε μόνο 400 εργαζόμενους, παρόλο που στον πρώτο χρόνο λειτουργίας της πέτυχε ένα κύκλο εργασιών-τζίρο που ξεπερνούσε τα 2,6 δισ. δρχ. Τον Απρίλιο του 1999 προέβη σε αναστολή πληρωμής των εργαζομένων της, ενώ στις αρχές Δεκεμβρίου 1999 έγινε δεκτή από την Κυβέρνηση η αίτησή για οριστική διακοπή των εργασιών της.

Από τότε η περιοχή Μαντουδίου χαρακτηρίζεται θύλακας ανεργίας, το ποσοστό της οποίας ανέρχεται σήμερα στο 75%⁶⁵⁵.

-
- οι «Ελληνικοί Λευκόλιθοι Α.Μ.Β.Ν.Ε.Ε.», εξαγωγική κυρίως επιχείρηση, η οποία παράγει καυστική και δίπτυρη μαγνησία.
 - η «IDEAL Πυρίμαχα Α.Β.Ε.», η οποία παράγει αργιλοπυριτικά προϊόντα.
 - η «Α.Ε. Μάθιος Πυρίμαχα».
 - η «Β.Ε.Ο. Αφοί Ν. Ματσουρέλη Α.Β.Ε. Πυρίμαχα», η οποία παράγει αργιλοπυριτικές και οξύμαχες μάζες με περιορισμένη εξαγωγική δραστηριότητα.
 - η εταιρεία «Indomin Α.Β.Ε. & Τ.Ε.», η οποία παράγει και εξάγει πυρίμαχες μαγνησιακές μάζες και καυστική μαγνησία.
 - η εταιρεία «Α.Ε. Magnomin Gemco» στην περιοχή της Βάβδου Χαλκιδικής, η οποία μέχρι το 1997 ήταν τρίτη στην Ελλάδα στην εκμετάλλευση του μαγνησίτη. Εξαιτίας της λήξης της άδειας λειτουργίας της αλλά και της αδυναμίας πώλησής της, οι ιδιοκτήτες της έπαψαν τις εργασίες της. Βλ. Τσιραμπίδης, ό.π. σελ.163.

⁶⁵³ Βλ. <http://www.business.hol.gr/naftnews/97/09/26/0607.html>. Στον επιχειρηματία Βαρβούτη παραχωρήθηκε η εταιρεία αντί του τιμήματος των 2,5 δισεκατομμυρίων δραχμών, ενώ η Κυβέρνηση προχώρησε σε μηδενισμό όλων των χρεών της πρώην βιομηχανίας Σκαλιστήρη. Στη συνέχεια, η «V(B)iomagn» εντάχθηκε με φωτογραφικό τρόπο στο προνομιακό καθεστώς των φθινουσών βιομηχανικών περιοχών (περιοχή Μαντουδίου), βλ. <http://www.parliament.gr/ergasies/showfile.asp.file=ES000131.txt>. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1993 ο Μιχάλης Σκαλιστήρης, όπως ο ίδιος ισχυρίζεται, ενδιαφέρθηκε να επανέλθει στη γνώριμή του θέση, αφού κατέθεσε στην τότε εκκαθαρίστρια Alpha Bank πρόταση εξαγοράς της «FI.M.I.S.CO.», εκπροσωπώντας ομάδα ξένων κεφαλαιούχων. Η προσφορά του, όμως, απορρίφθηκε ως μη ικανοποιητική. Αργότερα στο ίδιο περίπου τίμημα αποδόθηκε η εταιρεία στον επιχειρηματία Βαρβούτη, βλ. **Παράρτημα: Π.10.**-Συνέντευξη Μιχάλη Δ. Σκαλιστήρη).

⁶⁵⁴ Τσιραμπίδης, ό.π. σελ. 163.

⁶⁵⁵ Βλ. <http://users.otenet.gr/prin/01-10.html>.